

„PER TOTAM TERRAM EQUITANDO ...”
Z BADAŃ NAD ITINERARIUM BISKUPÓW WŁOCŁAWSKICH
W ŚREDNIOWIECZU. CZĘŚĆ PIERWSZA
DO POCZĄTKU XIV WIEKU

W ostatnich latach można zaobserwować coraz żywsze zainteresowanie badaczy studiami nad itinerariami ludzi Kościoła, przy czym na pierwsze miejsce wysunęły się tu badania podróży biskupów ordynariuszy¹, które to zagadnienie jest nieodłącznie związane z problemem zarządu diecezją. Obfitszy, późnośredniowieczny materiał źródłowy skłania przy tym przede wszystkim do zajęcia się osobami działającymi w XIV i XV w. Jest to niewątpliwie słuszne, tym bardziej, iż ustalenia te można także wykorzystywać przy badaniu czasów wcześniejszych. Stosowanie metody retrogresywnej jest jednak rzeczą ryzykowną i wielokrotnie (również gdy chodzi o ustalenia dotyczące dziejów Kościoła) dawało wątpliwy efekt poznawczy. Toteż sensowna wydaje się próba podjęcia odnośnych badań także nad okresem wcześniejszym. Co prawda ubóstwo źródeł nie pozwala na odtworzenie itinerariów biskupich okresu dzielnicowego. Możliwe jest jednak przebadanie szeregu kwestii związanych z tym zagadnieniem, co jest zabiegiem zdecydowanie lepszym niż przenoszenie w sposób mechaniczny obyczajów późniejszych w przeszłość.

Wydaje się, iż okres początkowy tego typu badań dla poszczególnych diecezji powinien wyznaczać czas powstania kancelarii biskupich. Nie ma co prawda wątpliwości, iż przy rekonstruowaniu tras objazdów należy wykorzystać źródła różnego rodzaju, a wśród doku-

¹ A. Adamska, *Uwagi o itinerarium biskupa Jana Grotowica (1326–1347)*, „*Nasza Przeszłość*” (dalej cyt. NP), t. 84:1995 s. 303–316; *Tamże*, s. 303, w przyp. 3. podano literaturę odnoszącą się bezpośrednio do tego zagadnienia. Stosowny postulat badawczy zgłosił kilkanaście lat temu A. Gąsiorowski, *Polskie itineraria późnośredniowieczne*, „*Zapiski Historyczne*” (dalej cyt. ZH), t. 50:1985 z. 3 s. 223.

mentowych materiał, który wyszedł z kancelarii różnych wystawców², ale zdecydowanie największy pożytek płynie z analizy dyplomów wystawionych przez interesującego nas ordynariusza. Przy okazji można zauważyć, iż ciekawe może być też porównanie objazdów biskupich z itinerarium panującego, co pokazał już Stanisław Sroka na przykładzie Władysława Jagiełły i arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego³. Tam zaś, gdzie odtworzenie dziennika podróży biskupa w poszczególnych latach jest niemożliwe, celem badań powinno być ustalenie jak największej ilości miejscowości, które ordynariusz odwiedził i próba znalezienia możliwych do wychycenia różnego rodzaju prawidłowości. W stosunku do wielu postojów brak bowiem precyzyjnych danych, ale znajomość tych miejsc może być przydatna przy rekonstrukcji trasy objazdu. Od dłuższego czasu w badaniach nad itinerarium władców stosuje się metodę Müller–Martensa, który szczególną uwagę zwrócił na długotrwałość pobytów interesującego go osoby w danym miejscu, z czego można wysnuć szereg istotnych wniosków. Jest to jednak metoda, która przyzwoite efekty daje dopiero przy osiągnięciu przez badaczy pewnego minimalnego proggu potwierdzonych pobytów (moim zdaniem ok. 5%). Stosowanie jej do badań okresu dzielnicowego, ze względu na zdecydowanie niższy wskaźnik, jest zatem bardziej ryzykowne niż zazwyczaj, a często wręcz niemożliwe. Oczywiście końcowy efekt i w tym przypadku ma jedynie postać dyskusyjnej hipotezy.

Jest rzeczą oczywistą, iż zajmujący się administrowaniem rozległych diecezji polskich biskupi byli w niemal ciągłym ruchu. Dotyczy to szczególnie tych ordynariuszy, którzy chcieli efektywnie wykonywać obowiązki biskupa i pozostawać w zgodzie z nakazami prawa kanonicznego, szczególnie zaś wizytacji. Administrowanie diecezją by-

² Tak słusznie czynią historycy zajmujący się objazdami biskupimi. Zdecydowanie mniej udane były próby badaczy zajmujących się objazdami monarchów, którzy ograniczyli się jedynie do dyplomów wystawionych przez kancelarię interesującego ich władcy, Z. Górski, *Itinerarium Mszczuja II w latach 1264–1294*; „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Historia 8, Nauki Humanistyczno–Społeczne, z. 54:1973 s. 55–71; A. Rutkowski, *Objazdy i system rządzenia państwem przez Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Historyczny” (dalej cyt. KH), t. 85:1978 nr 3 s. 605–626. Postępowanie tego ostatniego spotkało się z uzasadnioną krytyką A. Gąsiorowskiego, *Nad itinerarium Kazimierza Wielkiego*, KH R. 86:1979 nr 3 s. 733.

³ S. Sroka, *Przyczynki do biografii arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Kurowskiego*, NP t. 73:1990 s. 300–302. Podobny postulat odnośnie podróży arcybiskupa lwowskiego Jana Rzeszowskiego zgłosił J. Kurtyka, „Senex ambulans” arcybiskup lwowski Jan Rzeszowski (1345/1346–1436), NP t. 77:1992 s. 57.

ło zatem zadaniem wymagającym wytrwałości⁴, a przecież nie należy zapominać, że do podróży zmuszały infulatów także względy natury ekonomicznej, rodzinnej czy politycznej. Ta ostatnia kwestia wiąże się z problemem rezydencji ordynariuszy, która ze względu na ich działalność polityczną bywała bardzo zaniedbywana⁵. Te same czynniki, a także względy natury zdrowotnej czy też usposobienie poszczególnych infulatów miały zapewne wpływ na zaniechanie uzasadnionej innymi względami podróży.

Problemem itinerarium biskupów wrocławskich, jak dotąd, osobno się nie zajmowano⁶. Jak już wyżej wspomniałem, podobnie jak w przypadku innych biskupów polskich tak i tutaj, najwięcej interesujących nas informacji przynoszą dokumenty różnych wystawców, wśród których udział rodzimej produkcji z biegiem lat ciągle rośnie⁷.

⁴ W czasie pewnej wizytacji biskup angielskiego Ely, Swinefield, był zmuszony spać w 38 różnych miejscach w ciągu 51 dni, zob. E. Miller, *The Abbey and Bishopric of Ely. The Social History of an Ecclesiastical Estate from the tenth century to the early fourteenth century*, w: *Cambridge Studies in Medieval Life and Thought*, New Series Vol. 1, Cambridge 1951 (repr. 1969), s. 77, przyp. 1. Por. też J. Moorman, *Church Life in England in the Thirteenth Century*, Cambridge 1945 s. 176; D. M. Smith, *Hugh's Administration of the Diocese of Lincoln*, w: *St. Hugh of Lincoln*, ed. H. Mayr–Harting, Oxford 1987 s. 26–27. O rozległości diecezji polskich zob. J. Szymański, *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1968 s. 180, przy czym jednak diecezja wrocławska (18300 km²) była trzykrotnie mniejsza od krakowskiej i o połowę od gnieźnieńskiej, a także wrocławskiej i należała do najmniejszych tego typu struktur administracyjnych prowincji gnieźnieńskiej.

⁵ Istnieje bogata literatura zajmująca się polityczną działalnością biskupów polskich doby dzielnicowej. Przykładowo można tu wymienić prace W. Abrahamy, *Sprawa Muskaty*, w: *Rozprawy Wydziału Historyczno–Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. 30, Kraków 1894 s. 122–180; Te go ż, *Pierwszy spór kościelno–polityczny w Polsce*, tamże, t. 32, Kraków 1985 s. 280–329; J. Karwasieńskiej, *Polityczna rola biskupa Wolimira (1259–1278)*, „Ateneum Kapałańskie” R. 14:1928 s. 441–467; B. Włodarskiego, *Polityczna rola biskupów krakowskich w XIII wieku*, NP t. 27:1967 s. 29–62; T. Nowakowskiego, *Polityka biskupów krakowskich w końcu XIII wieku (Prokop i Jan Muskata)*, NP t. 75:1991 s. 5–27; Por. też np. E. Miller, *dz. cyt.*, s. 77–78. Służba królewska i robienie kariery na dworze papieskim, nie tylko przeszkodziły magistrowi Pandulphowi, biskupowi Norwich, w administrowaniu diecezją w ciągu kilku pierwszych lat jego pontyfikatu, ale nawet opóźniły o pięć lat jego konsekrację. Zob. N. Vincent, *The Election of Pandulph Verracch as Bishop of Norwich (1215)*, „Historical Research. The Bulletin of the Institute of Historical Research”, Vol. 68:1995 nr 166 s. 157–159.

⁶ Ostatnio do niektórych aspektów tej sprawy nawiązał J. Maciejewski, *O dacie konsekracji II katedry wrocławskiej i czasie zebrań tamtejszych kapituł generalnych*, NP t. 89:1998 s. 491–499.

⁷ Przełomowym momentem jest tu zorganizowanie w czasach bpa Wolimi-

Inne źródła mają w tym wypadku charakter pomocniczy, tym bardziej, że najczęściej dotyczą pobytów biskupów poza ich diecezją.

Aż do czasów pontyfikatu bpa Michała posiadamy jedynie nieliczne wzmianki o podróżach ordynariuszy z Kujaw. Dotyczą one niemal wyłącznie uczestnictwa w zjazdach o charakterze ogólnopolskim⁸. Nie można nawet, w oparciu o te przekazy, zdecydowanie poprzeć (skądinąd zapewne słusznej) tezy T. Wasilewskiego o sprawowaniu przez infulatów kujawskich funkcji biskupa dworu polskiego⁹, choć pobyt Onolda w Łęczycy w otoczeniu Bolesława Kędzierzawego w roku 1161, a Stefana zapewne w Płocku w roku 1187 u boku Kazimierza Sprawiedliwego może świadczyć o sprawowaniu przez nich wspomnianej funkcji.

Sytuacja ta zmienia się w pewnym stopniu za pontyfikatu bpa Michała. Jednak i w tym wypadku posiadamy dość jednostronne informacje. Przeważają znowu przekazy dotyczące pobytów biskupa poza terenem diecezji, będące niezłym odbiciem politycznego zaangażowania się Michała w liczne, nie tylko lokalne, przedsięwzięcia polityczne i konflikty zbrojne, z misją pruską i problemami pogranicza kujawsko-pomorskiego na czele. Źródła z tego okresu potwierdzają pobyt Michała zaledwie w kilkunastu miejscowościach z terenu diecezji kujawsko-pomorskiej¹⁰. Podobnie, na podstawie źródeł, moż-

ra, wcześniej kanclerza książęcego, własnego skrytorium. Por. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa włocławskiego Wolimira (1252–1275)*, NP t. 78:1992 s. 39; Tenże, *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa, biskupa włocławskiego w latach 1300–1323*, Bydgoszcz 1996 s. 88 nn.

⁸ *Zbiór ogólny przywilejów i wspominków mazowieckich* (dalej cyt. KMaz), wyd. J. Korwin-Kochanowski, Warszawa 1919 nr 87; *Magistrii Vincentii dicti Kadłubek Polonorum*, ed. M. Plezia, w: *Monumenta Poloniae Historica series nova* (dalej cyt. MPHsn), t. 11, Cracoviae 1994 s. 149; KMaz nr 125; zob. *Pommerellisches Urkundenbuch* (dalej cyt. PUB), hrsg. M. Perlbach, Danzig 1882 nr 9; KMaz nr 172, 177; *Codex diplomaticus Poloniae* (dalej cyt. CDPol) t. 1–3, ed. L. Ryszczewski, A. Muczkoński, J. Bartoszewicz, t. 3, Varsoviae 1847–1858 nr 7; KMaz nr 183; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku* (dalej cyt. DKM), wyd. B. Ulanowski, Archiwum Komisji Historycznej, t. 4, Kraków 1888 nr 5 s. 119; *Preußisches Urkundenbuch* (dalej cyt. PrUB) Bd. 1–2, hrsg. R. Philippi, A. Seraphim, M. Hein, E. Maschke, t. 1/1, Königsberg 1882–1939 nr 35. Większość tych przekazów przypomniat ostatnio A. Bogucki, *Przynależność administracyjna Kujaw w XI i XII wieku*, w: *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995 s. 16 n.

⁹ T. Wasilewski, *Kościół monarszy w X–XII w. i jego zwierzchnik biskup polski*, KH t. 92:1985 nr 4 s. 761–768.

¹⁰ Potwierdzenia większości wypowiedzianych w tej pracy poglądów należy

na by odnieść wrażenie, iż bp Wolimir unikał objazdów archidiaconatu pomorskiego. Jego pobyt w północnej części diecezji jest poświadczony w sposób bezpośredni jedynie dwukrotnie (Gdańsk – 1253; Pogódki – 1253), raz natomiast w sposób pośredni (1273). Narracja tego ostatniego dokumentu nakazuje poważnie wątpić w tak rzadkie kontakty infulata włocławskiego z archidiaconatem pomorskim. Jak zawodne są to informacje, pouczają nas przekazy z okresu rządów bpa Gerwarda. Dokumenty z tego czasu zawierające chronologię pobytu wspomnianego infulata na Pomorzu odnoszą się jedynie do trzech miejscowości (Subkowy, Gdańsk, Jeżewo). O tym, jak bardzo obraz ten odbiega od rzeczywistości przekonują zeznania świadków procesów polsko-krzyżackich, którzy widzieli biskupa także (poza wspomnianymi Gdańskiem i Subkowami) w Białogardzie, Miłobądzu i Kczewie, do czego sam Gerward dorzucił jeszcze informacje o pobycie w Świeciu i Tczewie¹¹. Jego poprzednicy bywali (w świetle zachowanych źródeł) również przede wszystkim w najważniejszych ośrodkach pomorskich, jak Gdańsk, Tczew czy Świecie. Podobną sytuacją mamy na Kujawach, gdzie biskupi przebywali rzekomo przede wszystkim we Włocławku, Inowrocławiu, Raciążku i Brześciu Kujawskim. Nie ulega jednak wątpliwości, iż dokumenty przekazują nam tu obraz statystycznie zafałszowany, gdyż kancelarie tworzyły dokumenty głównie w ważniejszych ośrodkach książęcych lub biskupich¹².

Stolica diecezji i główne jej centra administracyjne znajdowały się oczywiście na Kujawach. Od drugiej połowy XII w. biskupi mieszkali stale we Włocławku, którego ranga ciągle rosła (czego wyrazem była budowa murowanej romańskiej katedry), kosztem Kruszwicy. Ta ostatnia miejscowość, podobnie jak tamtejsza kapituła, traciła powoli na znaczeniu, ale aż do końca omawianego okresu może być zaliczana do głównych rezydencji biskupich. To właśnie tutaj, jak się zdaje, ordynariusze kujawscy spędzali święta wielkanocne, co świadczy o ciągłej żywej tradycji o stołeczności Kruszwicy. Oprócz tego pobyt infulatów włocławskich najlepiej jest poświadczony w książęcym Inowrocławiu i znajdującym się w pobliżu miasta dworze biskupim we wsi Parchanie oraz stale zyskującym na znaczeniu Raciążku.

szukać w obszernym aneksie źródłowym zamieszczonym na końcu tekstu. Stąd właśnie w tej części przypisy zostały ograniczone do niezbędnego minimum.

¹¹ J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 40–41.

¹² Por. M. Bielińska, *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, passim; A. Gąsiorowski, *Podróże panującego w średniowiecznej Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. 25:1973 z. 2 s. 46.

Umocnienie tej ostatniej miejscowości było źródłem poważnego konfliktu między Wolimirem a księciem Kazimierzem Konradowicem, a tamtejszy zamek stał się ostatecznie główną siedzibą biskupów kujawskich w czasach Gerwarda i w pełni zachował swoją pozycję za czasów jego dwóch następców. Na Pomorzu potwierdzone pobyty biskupów odnoszą się przede wszystkim do głównych grodów książęcych (Gdańsk, Lubiszewo, Tczew, Świecie). Dopiero w czasach bpa Gerwarda zaczyna się wyłaniać ze źródeł istotna rola spełniana przez kurię biskupią w Subkowach, której znaczenie zresztą szybko rośnie.

Ze źródeł zdaje się wynikać, iż ordynariusze kujawscy w swoich podróżach na Pomorze preferowali poruszanie się wzdłuż dobrze znanego szlaku nadwiślańskiego¹³, gdzie w ciągu XIII w. powstały kompleksy dóbr należących do katedry wrocławskiej. Obraz ten jest pewnie nieco zniekształcony, jednak trudno mieć wątpliwości, iż wspomniany szlak ze względu na położenie majątków biskupich i głównych siedzib książęcych, był najbardziej wygodny. Z pewnością biskupi korzystali także z innych szlaków pomorskich. Bp Michał w trosce o zapewnienie sobie możliwości sprawowania skutecznego zarządu na terytorium archidiecezji pomorskiej podjął próbę stworzenia centrum administracyjnego w centralnie położonej, a znacznie oddalonej od linii Wisły tzw. kasztelanii goręczyńskiej. Odnośny dyplom księcia Sambora w sprawie pozyskania przez biskupa tamtejszych posiadłości, precyzuje motywy działania infulata kujawskiego, który *...domicilium habere affectaret in Pomorania, quatinus (!) ibi alternatim commorans episcopale officium efficacius et salubrius in clero exerceret et populo...*¹⁴. Widocznie jednak nadzieje związane z tym przedsięwzięciem nie ziściły się, skoro bp Albierz uzyskał cofnięcie tej transakcji, wykupując od księcia Mszczuja II tylko jedną wieś¹⁵. Zwraca uwagę, iż właśnie wówczas książę nadał biskupstwu także

¹³ Por. S. Weymann, *Cła i drogi handlowe w Polsce piastowskiej*, „Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, t. 13:1938 z. 1 s. 98–99; K. Ślaski, *Lądowe szlaki handlowe Pomorza w XI–XIII w.*, „Zapiski Historyczne”, t. 34:1969 z. 3 s. 33 (mapka), 37 n. Hipotetycznie trasa podróży biskupiej od pogranicznego Wyszogrodu do Gdańska bieć mogła przez Jeżewo, Świecie, Wielki Komorsk, Nowe, okolice Dzierżązna, Subkowy, Tczew, Miłobądz, Maćkowy i Górę, z tym że nie w każdej z tych miejscowości biskup musiał nocować.

¹⁴ PUB nr 76. Kwestię nabycia kasztelanii goręczyńskiej omówił P. Kriedte, *Die Herrschaft der Bischöfe von Wloclawek in Pommerellen von den Anfänge bis zum Jahre 1409*, Göttingen 1977 s. 80–83.

¹⁵ PUB nr 342 i przyp. nast.

szereg położonych wzdłuż Wisły posiadłości, wśród których znalazły się również Subkowy¹⁶. Większe zainteresowanie biskupów wrocławskich wschodnią częścią archidiecezji pomorskiej potwierdzają także świadkowie procesów polsko–krzyżackich. Tylko jeden z zeznających na procesie w roku 1339 wskazał na obecność bpa Gerwarda w miejscowości położonej daleko od dóbr przy szlaku nadwiślańskim, wspominając o leżącej w pobliżu biskupiego Charbrowa Białogardzie¹⁷. Jest to świadectwo docierania ordynariusza wrocławskiego nawet do najdalej położonych terenów jego diecezji.

Wielu świadków zeznających w trakcie wspomnianego procesu twierdziło, iż wielokrotnie widzieli w ziemi pomorskiej biskupów wrocławskich (Wisława, Gerwarda z Ostrowa, Macieja z Gołańczy). Zdecydowana większość tych zeznań koncentruje się na pobycie ordynariuszy wrocławskich we wsiach archidiecezji pomorskiej, w których wspomniani infulaci posiadali *curias solempnes*¹⁸. Wypowiadający się w tej sprawie podali różne motywy podróży, zwracając uwagę zarówno na sprawy natury czysto kościelnej (wizytacje, duszpaństwo) jak i ekonomicznej (zbieranie dziesięcin oraz innych dochodów i pożytków płynących z dóbr biskupich)¹⁹. Te ostatnie zapewne w większości konsumowano na miejscu, ale część była do wodnie odsyłana na Kujawy²⁰.

Jest rzeczą niewątpliwą, iż większość kwestii dotyczących itinerarium biskupów wrocławskich wymyka się naszemu poznaniu. Dotyczy to szczególnie możliwości prześledzenia konkretnych tras, a przede wszystkim długości pobytów. Także informacje dotyczące częstotliwości odwiedzania konkretnych miejsc nie wydają się statystycznie wiarygodne. Nie ulega jednak wątpliwości, iż biskupi systematycznie bywali we wszystkich częściach swojej diecezji, a także (choć mniej regularnie) w swoich dobrach położonych poza jej granicami. Niestety, nie jesteśmy w stanie ustalić, czy istniał jakiś plan tych objaz-

¹⁶ PUB nr 341. P. Kriedte, *dz. cyt.*, s. 105–106.

¹⁷ W. Szulist, *Ważniejsze szlaki handlowo–komunikacyjna północno–zachodniego Pomorza Gdańskiego w XVI–XVII w.*, ZH t. 35:1970 z. 3–4 s. 104.

¹⁸ J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 41.

¹⁹ O ekonomicznej stronie objazdów biskupich mówiło wielu świadków, jednak najlepiej scharakteryzowali ją łowczy łęczycyki Przeclaw i kasztelan nakielski Zbylut. *Lites ac Res Gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum* (dalej cyt. Lites (1339)), ed. I. Zakrzewski, t. 1, Posnaniae 1890 s. 227, 323. Bliżej zeznania świadków dotyczące tych spraw omówił J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 35–37, 40–41.

²⁰ Lites (1339), s. 221. W Raciążku w czasach Gerwarda mógł znajdować się skarbiec biskupi, J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 38–39.

dów. Ordynariuszy z Włocławka spotykamy bowiem na Pomorzu we wszystkich porach roku. Jedynie w marcu (zapewne zresztą przypadkowo) nie stwierdzono pobytu biskupa kujawsko-pomorskiego na terenie tego archidiaconatu. Analogicznie wygląda kwestia przebywania interesujących nas infulatów w obu archidiaconatach kujawskich.

Andrzej ze Służewa z rodu Pomianów, zeznając 15 marca 1339 r. przed sądem papieskim w Uniejowie, odpowiadał także na pytania związane z piątą tezą procesową, dotyczącą przynależności diecezjalnej Pomorza Gdańskiego. Świadek stwierdził wówczas, iż widział, że biskupi Wisław i Gerward byli na tym terenie traktowani jak miejscowi ordynariusze. Na pytanie sędziów dotyczące miejsca, w którym spotkał wspomnianych biskupów odrzekł, iż widział ich ... *per totam terram equitando sicut diocesani in diocesi sua*²¹. W podobnym duchu wypowiedzieli się np. wojewoda łęczycki Paweł, tamtejszy podsędek Michał, czy dominikanin Mikołaj – przeor konwentu w Sieradzu²². W tym kontekście należy zwrócić uwagę na fakt, że brakuje informacji o wykorzystywaniu przez biskupów Wisły jako drogi komunikacyjnej. Wspominam o tym dlatego, gdyż ostatnio podjęto próbę powrotu do koncepcji G. Labudy w sprawie początków organizacji diecezjalnej na Kujawach, dowodząc, iż Wisła rzekomo spełniała rolę drogi komunikacyjnej między Włocławkiem i Gdańskiem, przy czym diecezja ta miałaby obejmować także tereny na prawym brzegu rzeki²³.

Źródła mówią także niewiele o regularności pobytów ordynariuszy kujawsko-pomorskich. Zwracają uwagę jedynie dwa powtarzające się terminy (przełom kwietnia i maja oraz połowa sierpnia) pobytów biskupów we Włocławku. Obydwa były związane z uroczystościami natury religijnej związanymi z katedrą. Przy tej okazji odbywano też nadzwyczajne narady biskupów z kapitułą (kapituły generalne)²⁴. Inna prawidłowość rysuje się, choć znacznie delikatniej, odnośnie do zwyczaju spędzania świąt wielkanocnych. Jestem skłonny przypuścić, iż biskupi włocławscy przebywali w tym czasie (przynajmniej w XIII w.) z reguły w Kruszwicy. Domysł ten opieram na dwóch przekazach z lat 1253 i 1277. Najprawdopodobniej dotyczy to także roku 1236, gdy bpa Michała spotykamy w Wielki Czwartek w pobliskim Inowrocławiu, a także roku 1295, kiedy bp Wisław trzy

²¹ Lites (1339), s. 265.

²² Lites (1339), s. 177, 187, 261.

²³ J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk 1993 s. 47–48.

²⁴ Zob. J. Maciejewski, *O dacie konsekracji*, s. 492–494.

dni później pojawia się w Świeciu nad Wisłą. I tylko w odniesieniu do jednego roku omawianego okresu znamy miejsce pobytu biskupa włocławskiego w czasie Paschy. Mam tu na myśli rok 1231, gdy spędził on święta razem z księciem Konradem Mazowieckim w Zgierzu. W tym miejscu dotykamy problemu wpływu kalendarza i prawa kościelnego na organizację podróży biskupich. W diecezji kujawskiej nie można jednak zaobserwować, by ordynariusze przejmowali się nakazami wprowadzonymi w Polsce w roku 1248 odnośnie do rezydencji biskupów w stolicach swoich diecezji w okresie Adwentu i Wielkiego Postu. W aneksie znaleźć można kilkanaście ewidentnych przypadków nie stosowania się, z różnych powodów, do tej reguły, i jednocześnie trudno wskazać choćby jedno wyraźne potwierdzenie. Z drugiej jednak strony spędzanie świąt wielkanocnych w Kruszwicy mogło być związane ze szczególnym traktowaniem przez ordynariuszy włocławskich tego ośrodka, który był siedzibą biskupów kujawskich w XII w. Sądzę zresztą (co prawda na podstawie bardziej pobieżnych obserwacji), iż zwyczaje dotyczące rezydencji nie stały się w XIII w. regułą na terenie gnieźnieńskiej prowincji kościelnej.

Nie ulega natomiast wątpliwości, iż biskupi podróżowali nieustannie po diecezji przez cały rok. Stosunkowo mała, jak na warunki polskie, jej wielkość umożliwiały szybkie docieranie do krańców biskupstwa z każdego miejsca. Nie mogąc zapewne przebywać zbyt długo w jednym miejscu ze względów ekonomicznych, biskupi byli zmuszeni przemierzać terytorium swojej diecezji niemal bez przerwy. Tym tylko można wytłumaczyć fakt, iż spotykamy ich na Pomorzu, Kujawach brzeskich czy inowrocławskich w różnych porach roku, przy czym do rzadkości należą potwierdzone pobyty więcej niż jednodniowe (Włocławek, Raciążek, Brześć, Kruszwica, Gdańsk, Świecie). I w tej kwestii na pewności otrzymanych wyników odbija się brak źródeł. Nie można bowiem na podstawie lakonicznych wzmianek dokumentowych przyjmować ciągłości pobytu w danej miejscowości lub nawet na danym terytorium. Uczynił tak, moim zdaniem błędnie, S. Arnolda, przypisując bpowi Wolimirowi ciągły pobyt w ostatnich latach jego pontyfikatu na terytorium kasztelanii wolborskiej, co jest oparte na dowolnej interpretacji kilku dokumentów wystawionych w latach 1273–1274 w tamtym rejonie, bądź przez księcia Leszka Czarnego, bądź przez samego infulata włocławskiego²⁵. Posiadamy

²⁵ S. Arnold, *dz. cyt.*, s. 125, 127. Równie nie uzasadnione jest twierdzenie, iż np. w roku 1257 Wolimir przebywał ciągle między 19 a 28 listopada w swoim dworze we wsi Parchanie, Albierz w 1279 cztery miesiące we Włocławku, a Gerward w 1302 dwa miesiące we Wrocławiu.

natomiast cenne świadectwo dotyczące długości pobytu biskupów wrocławskich na terenie północnego archidiecezji. Kasztelan brzeski Chebda z rodu Pomianów zeznał mianowicie, iż widział na Pomorzu infulata wrocławskiego *bene per duas septimanas aliquando*, przy czym zaznaczył, iż bywał tam z nim wielokrotnie²⁶. Liczba kilkunastu dni spędzanych przez biskupów wrocławskich jednorazowo w archidiecezji pomorskiej wydaje się być wiarygodna. Dłuższe, z powodów zarówno duszpasterskich jak i ekonomicznych czy rodzinnych, były z pewnością pobyty na Kujawach. Na podstawie kilku lepiej rozpoznanych lat (1253, 1262, 1315, 1320) można stwierdzić, iż co najmniej taki okres, maksymalnie zaś do około dwóch miesięcy, dotyczy obu kujawskich archidiecezji.

Celem biskupich podróży były także położone poza terenem diecezji wrocławskiej dobra wólborskie, łagowskie i ostrowicko-golubskie. Dwa pierwsze kompleksy dóbr spełniały rolę etapów pośrednich w podróżach biskupów wrocławskich na południe kraju, do Krakowa czy na Śląsk, albo w drodze na odbywające się w pobliżu synody prowincjonalne. I tak na przykład po synodzie we Wrocierzyżu bp Wolimir udał się razem z metropolitą do Chorzęcina (w pobliżu Wólborza), gdzie na prośbę arcybiskupa konsekrował tamtejszy kościół. W kasztelanii wólborskiej ordynariusz ten przebywał także w roku 1273 i zapewne 1274, ale (o czym już wspominałem) rzecz jasna nie przez cały czas. Także Wolimir w pierwszym roku pontyfikatu wizytował wszystkie trzy archidiecezje swojej diecezji; przebywał też w pobliżu dóbr łagowskich (w Osieku w Sandomierskiem). To właśnie w Łagowie, według Długosza, miał się Wolimir schronić w czasie sporu z księciem Kazimierzem²⁷.

Odnosnie do pontyfikatu bpa Wisława posiadamy dwa potwierdzenia (jedno dyskusyjne) jego pobytu na terenie kasztelanii wólborskiej. W roku 1285 dostojnik zatrzymał się tu w czasie powrotnej drogi z Krakowa na Kujawy. Był tu zapewne również pod koniec stycznia 1292 r., gdy wystawił widymat dla dziedziców z Gałkowa. Widzimy więc, że wzmianki o pobytach ordynariuszy z Wrocławia w ich dobrach wólborskich i łagowskich są sporadyczne i zu-

²⁶ Lites (1339), s. 301.

²⁷ *Joannis Długosii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae* (dalej cyt. *Annales*), lib. 7–8, ed. consilium, Varsaviae 1975 s. 123 (pod r. 1259). Chronologia tego sporu jest dyskusyjna. Ostatnio kwestię tę omówił L. Kajzer, *Zamek w Raciążku*, Łódź 1990 s. 32–33, nie uwzględniając wszakże wszystkich punktów widzenia. Zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa Wolimira*, s. 53–55.

pełnie przypadkowe. Nie można więc na ich podstawie określić ekonomicznego znaczenia tych kompleksów dla biskupstwa.

Częstsze pobyty na Kujawach brzeskich, gdzie znajdowała się stolica biskupstwa i rezydencja biskupia w Raciążku można uznać za oczywiste (bliskość katedry, kapituły i kompleksów dóbr biskupich). Trzeba jednak pamiętać, iż rozpowszechnienie się obyczaju wystawiania dyplomów biskupich (szczególnie o charakterze gospodarczym) w Raciążku zaciemnia obraz sytuacji. Mogłoby się wydawać, iż przełom w badaniu podróży biskupów wrocławskich może nastąpić po przesłedzeniu itinerarium Macieja z Gołańczy. Tymczasem system pracy kancelarii sugeruje jakoby ordynariusz ten przebywał głównie w Raciążku i okolicy jeszcze na długo przedtem, zanim nabawił się ślepoty.

Nasuwa się jeszcze pytanie, z jaką szybkością podróżowano w Polsce w omawianym okresie? Badania nad itinerarium biskupów wrocławskich mogą tu dostarczyć kilku interesujących przykładów. W roku 1238 bp Michał, przebywając w otoczeniu księcia Konrada, pokonał w ciągu jednego dnia (raczej jednej doby) odległość ok. 70 km między Pyszkowem a Dankowem. Jego następcę Wolimira, 9 kwietnia 1253 r., spotykamy w Osieku (zapewne w pobliżu Baranowa Sandomierskiego), a następnie widzimy go spędzającego Wielkanoc w Kruszwicy. Infulat wrocławski musiał zatem przebyć odległość między tymi dwiema miejscowościami z prędkością przynajmniej 30 km dziennie (w praktyce zapewne więcej). Ten sam ordynariusz w roku 1263 potrzebował 6 dni na przebycie drogi z Inowrocławia do Trzebnicy, co daje średnią dzienną ok. 40 km. Natomiast pięć lat wcześniej podróż Wolimira i metropolity Janusza z Wrocierzyża do Chorzęcina mogła trwać najdłużej 6 dni, co daje przeciętną ok. 20 km dziennie. Dla porównania można tu zwrócić uwagę na rok 1282, gdy orszak księcia Mszczuja II i biskupa płockiego (zapewne już bez biskupa kujawskiego i jego otoczenia, którzy towarzyszyli im wcześniej) potrzebował jednego dnia (doby) na przeniesienie się ze Świecia do Nowego. Na tle przedstawionych tu przykładów, które dobrze zgadzają się z tym, co do tej pory pisano w literaturze²⁸, za wyjątkowo szybką podróż należy uznać powrót z wrześniowej wyprawy episkopatu polskiego do Pragi. Gerwarda i kilku innych biskupów polskich spotykamy w stolicy Czech 8 września, a już 21 tego miesiąca wystawił on dokument w Subkowach na Pomorzu. Gdybyśmy zatem dysponowali w tym wypadku (co mało prawdopodobne) rzeczywistą datą po-

²⁸ G. Labuda, *Ibrahim Ibn Jakub. Najstarsza relacja o Polsce w nowym wydaniu*, „Roczniki Historyczne”, R. 16:1947 s. 168 n.; W. Łęga, *Obraz gospodarzy Pomorza Gdańskiego w XII i XIII wieku*, Poznań 1949 s. 163.

czątku i końca podróży powrotnej (biskup mógł przecież wyruszyć później lub przybyć na miejsce wcześniej), to i tak wymagałoby to założenia, iż Gerward w ciągu dnia przebywał ok. 55 km. Jest to zresztą wielkość prawdopodobna, ale moim zdaniem może świadczyć o pośpiechu, który też może być widoczny w natychmiastowym wyruszeniu na północ diecezji, mimo iż biskup wracał z dalekiej podróży.

Z reguły biskupowi w podróżach towarzyszył liczny orszak. Testacje dokumentów koncentrują się głównie na prałatach i kanonikach obu kapituł kujawskich i kapelanach biskupich. Z pewnością jednak, choć mamy tu do dyspozycji jedynie nieliczne przekazy, w skład wspomnianego orszaku wchodziło często urzędnicy skarbowo-gospodarczy i świecka klientela biskupa (w tym urzędnicy nadworni) i personel kancelaryjny²⁹.

Przedstawiona w artykule mobilność biskupów wrocławskich w omawianym okresie budzi szacunek, a niekiedy wywołuje zdumienie. Nawet bowiem z tych nielicznych stosunkowo źródeł jakimi dysponujemy wyłania się obraz w pełni uzasadniający określenie: *episcopus ambulans*, nieustannie zmieniający miejsce pobytu, by administrować diecezją, konsumować nagromadzone w dobrach biskupich nadwyżki dóbr, a także brać czynny udział w życiu kościelnym prowincji gnieźnieńskiej i w życiu politycznym na ziemiach polskich. Podróże poza granice własnej diecezji sięgały takich centrów polskiego życia kościelnego, politycznego czy handlowego jak Kraków, Wrocław, Łęczyca, Sieradz, a także ośrodków poza granicami księstw polskich, poczynając od Torunia, Chełmna czy Elbląga a na Stolicy Apostolskiej w Awinionie kończąc. Ordynariuszy kujawskich widzimy w drodze niezależnie od pory roku. Nie powstrzymywały ich przeciwności pogody. Jest szczególną ironią losu, iż rok 1253, z jego wielką powodzią³⁰, należy do najlepiej oświetlonych źródłowo w omawianym okresie odnośnie do itinerarium biskupów wrocławskich. Wielokrotnie w podróżach daleko poza granice diecezji widzimy bpa Albierza, który już u progu swego pontyfikatu uchodził za człowieka starego i schorowanego³¹. Wiele długich podróży odbył Gerward z Ostrowa, który znał ziemie polskie nie tylko od morza po Karpaty i Sudety, ale był także w Pradze, Bratysławie i odbył dwie podróże do Awinionu, gdzie dokonał żywota. Należy jednak podkreślić fakt, iż podróże

²⁹ Szerzej zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 81–88.

³⁰ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, w: *Monumenta Poloniae Historica* (dalej cyt. MPH) series nova, t. 6, Warszawa 1962 s. 33.

³¹ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej cyt. KDWP) wyd. I. Zakrzewski, t. 1, Poznań 1877 nr 463.

wszystkich wzmiankowanych tu ordynariuszy wrocławskich odbywają się głównie na terenie ich własnej diecezji, gdzie spędzali zdecydowaną większość czasu, co oznacza, iż przestrzegali zaleceń prawa kościelnego w kwestii rezydencji. Dotyczy to także biskupów znanych z ich wybitnej działalności politycznej (Michał, Wolimir, Gerward).

Poniżej zamieszczony aneks nie jest, bo być nie może, próbą rekonstrukcji itinerarium ordynariuszy wrocławskich. Podano tu podstawę źródłową, dla dotychczas przedstawionych uwag. W nawiasach kwadratowych umieszczono pobyty, które uznaję z różnych powodów (patrz przypisy) za niepewne, nie do końca potwierdzone lub wręcz wątpliwe i mało prawdopodobne. Pominięto natomiast te źródła, których informacje, w świetle dotychczasowych badań (głównie ze względu na ewidentne fałszerstwo), nie zasługują na wiarę.

Aneks

MICHAŁ

Rok 1222: 5 sierpnia – Lonyz (Łączyn? Łońsk? ³²).

Rok 1223: 6 sierpnia – Wierdelejew ³³.

Rok 1227: [22 stycznia – Gdańsk ³⁴];

³² PrUB t. 1/1 nr 41. Układ ks. Konrada i kapituły płockiej z biskupem pruskim Chrystianem. O tym dokumencie i interpretacji Lonyz = Łońsk koło Pakości, zob. T. Jasiński, *Okoliczności nadania ziemi chełmińskiej Krzyżakom w 1228 roku w świetle dokumentu łowickiego*, w: *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z. H. Nowak, Toruń 1992 s. 151–163.

³³ *Diplomata Monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam. Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie*, wyd. C. K. Towarzystwo Naukowe Krakowskie, Kraków 1865 nr 3. Nazwa miejscowości częściowo uszkodzona („...delev”). Wiec państwowy połączony ze zjazdem biskupów. Świadek na dokumencie biskupa krakowskiego Iwona, którym ten ostatni nadał pewne wsie swemu bratu komesowi Wsławowi.

³⁴ PUB nr 34. Dokument fundacyjny Świętopełka dla dominikanów gdańskich. W nowszej literaturze nie ma wątpliwości, co do jego autentyczności (w tej sprawie zob. G. Labuda, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, (dalej cyt. Zapiski TNT) t. 18:1953 s. 142–143; S. M. Szacherska, *Opactwo cysterskie w Szpetalu a misja pruska*, Warszawa 1960 s. 49, przyp. 192.) Nie można jednak z treści wysnuć wniosku o obecności wówczas bpa w Gdańsku. Narracja wspomina co prawda o radzie zaciągniętej u ordynariusza, ale na liście świadków brak kogokolwiek z jego otoczenia. Miejsce wystawienia nie zostało podane, ale trudno mieć wątpliwości, iż chodzi o Gdańsk. K. Jasiń-

8 maja – Buszkowo³⁵; 29 czerwca – Orłowo³⁶; Gąsawa (przed 24 listopada)³⁷.

Rok 1228: marzec – Skaryszewy³⁸; 23 kwietnia – Biecz³⁹; 4 lipca – Płock⁴⁰.

Rok 1229: 27 grudnia – Lubiszewo⁴¹.

ski, *Dokumenty biskupa kujawskiego Michała dla dominikanów w Gdańsku. Kwestia datacji*, w: *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” vol. 45, Sectio F, 1990, Lublin 1992 s. 111 uważa, iż data tego dyplomu odnosi się do akcji prawnej.

³⁵ PUB nr 36. Według G. Labudy, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, Zapiski TNT t. 18:1953 s. 142–148 jest to przywilej fundacyjny klasztoru dominikańskiego w Gdańsku. Inaczej K. Jasiński, *Dokumenty biskupa kujawskiego Michała*, s. 117, który uważa, iż dyplomem fundacyjnym był dokument Świętopelka z 22 I 1227 r. W autentycznym dokumencie bpa Michała data dotyczy akcji prawnej (*tamże*, s. 113). Miejscowość kilka km na pń.–zach. od Koronowa, gdzie wówczas odbył się synod diecezjalny.

³⁶ DKM nr 2–3 s. 174. Datę roczną zaproponował wydawca. Według ostatnich badań K. Jasińskiego, *Dokumenty biskupa kujawskiego Michała*, s. 112 i 117 datę tę można odnieść do lat 1227–1230. Ten pierwszy rok, ze względu na treść obu dyplomów, wydaje mi się jednak najbardziej prawdopodobny.

³⁷ KMaz nr 250. *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej cyt. KMłp) t. 2, wyd. F. Piekosiński, w: *Monumenta mediaevii historica res gestae Poloniae illustrantia*, t. 9, Kraków 1886 nr 403. Potwierdzenie Bolesława Konradowicza, które nosi datę 5 maja 1232, wydane na wiecu (Miedzna obok Straszowej Woli pod Żarnowem, gdzie brak śladu obecności biskupa wrocławskiego). W CDPol t. 2/1 nr 31 z błędną datą i bez miejsca. Także *Annales*, lib. 5–6, ed. consilium, Varsaviae 1973 s. 250. Zob. też G. Labuda, *Życie polityczne XII–XV wieku*, w: *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, red. J. Topolski, Poznań 1969 s. 291–292.

³⁸ CDPol t. 1 nr 19; t. 2 nr 8; KMaz nr 254; KMłp t. 2 nr 403. Księżna Grzymisława przywróciła na wiecu skaryszewskim biskupowi wrocławskiemu prawo do polowań w kasztelanii wolborskiej oraz jurysdykcję nad „ludźmi z Bielejewic”. R. Grodecki, *Dzieje wewnętrzne Polski XIII w.*, w: *Tęgoż, Polska piastowska*, Warszawa 1969 s. 212.

³⁹ PrUB t. 1/1 nr 64. Konrad Mazowiecki nadał ziemię chełmińską i wieś Orłowo na Kujawach Zakonowi NMP. Biecz w ziemi krakowskiej. Biskup wymieniony wśród świadków. Przywiesił także pieczęć. Według T. Jasińskiego, *Okoliczności nadania*, s. 163 Krzyżacy wówczas otrzymali od Konrada dawne (z 1222 r.) nadanie dla Chrystiana.

⁴⁰ PrUB t. 1/1 nr 67. Nadanie Konrada dla Rycerzy Chrystusowych. Wbrew zastrzeżeniu Kętrzyńskiego i Kujota, za autentyczny uznała ten dokument W. Polkowska-Markowska, *Dzieje Zakonu Dobrzyńskiego. Przyczynek do kwestii krzyżackiej*, „Roczniki Historyczne”, R. 2:1926 z. 2 s. 153–161.

⁴¹ PUB nr 39. Nadanie ziemi gniewskiej uczynione przez Sambora i Świętopelka dla klasztoru cysterskiego w Oliwie. Data dzienna odnosi się do da-

Rok 1230: [Gombin⁴²]; czerwiec – Kruszwica⁴³.

Rok 1231: 23 marca – Zgierz⁴⁴.

Rok 1232: między 18 maja a 6 czerwca – Łęczycza⁴⁵; 25 listopada – Wyszogród⁴⁶.

Rok 1233: Kruszwica⁴⁷.

Rok 1235: 17–18 czerwca – Gdańsk⁴⁸; [bm. – 19 października⁴⁹].

tum, ale właśnie z tą czynnością należy wiązać pobyt Michała w Lubiszewie („Nos vero Michael... subscribimus”).

⁴² CDPol t. 2/1 nr 9. Miejscowość na Mazowszu, gdzie książe Bolesław zaświadcza, iż niegdyś wspólnie z braćmi oddał pewną posiadłość (Chyrna) kościołowi NMP w Łagowie oraz biskupowi wrocławskiemu Michałowi. Brak listy świadków.

⁴³ PrUB t. 1/1 nr 78. Nadanie przez Konrada ziemi chełmińskiej Krzyżakom. Argumenty za autentycznością tego dyplomu zebrał T. Jasiński, *Uwagi o autentyczności przywileju kruszwickiego z czerwca 1230 r.*, w: *Personae. Colligationes. Facta*, [Toruń 1991] s. 226–239.

⁴⁴ CDPol t. 1 nr 20. Bp Michał potwierdza zamianę wsi Barkowice (pod Sulejowem) należącą do katedry wrocławskiej na wieś klasztoru cysterskiego w Sulejowie Lubotyń (leżąca w diecezji wrocławskiej), w obecności i za przyzwoleniem księcia Konrada, który razem z biskupem spędzał tu święta wielkanocne.

⁴⁵ CDPol t. 1 nr 21. Dokument potwierdzający zamianę wsi Barkowice i Lubotyń (zob. przyp. poprzedni), w obecności arcybiskupa Pełki oraz jego sufraganów (wrocławskiego Wawrzyńca, poznańskiego Pawła i lubuskiego Wawrzyńca) [...] *in consecratione dicit Fulchonis Archiepiscopi* [...]. W sprawie daty dziennej konsekracji metropolity, zob. *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej cyt. SUB), Bd. 1–5, bearb. H. Appelt, W. Irngang, Köln–Wien–Graz–Weimar 1963–1993 t. 2 nr 18 (uwagi wyd.); J. Bieniak, *Pełka (Fulco) (zm. 1258) arcybiskup gnieźnieński*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej cyt. PSB), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980 s. 574.

⁴⁶ PUB nr 45. Biskup poświadczył, iż Zakon Krzyżacki będzie płacił kościołowi w Wyszogrodzie 3 grzywny rocznie jako dziesięcinę ze wsi Orłowo. Wyraził na to zgodę książe Świętopelk, patron tegoż kościoła.

⁴⁷ CDPol t. 2/1 nr 14. Kazimierz Konradowicz dokonał restytucji wsi Chełmce na rzecz biskupa wrocławskiego. Na liście świadków brak biskupa, ale widnieją imiona kilku prałatów i kanoników kujawskich. Transakcja potwierdzona w tym samym roku (brak daty dziennej i miejsca) przez arcybiskupa Pełkę (CDPol t. 2/1 nr 15).

⁴⁸ DKM nr 4 s. 174. K. Jasiński, *Dokumenty biskupa kujawskiego Michała*, s. 112–118. ustalił, iż konsekracja kościoła dominikańskiego w Gdańsku odbyła się z pewnością 17 czerwca 1235 r., natomiast obydwa wspomniane w dyplomie ołtarze zostały poświęcone najprawdopodobniej w dniu następnym (w czasie pobytu w Gdańsku legata Wilhelma z Modeny).

⁴⁹ PrUB t. 1/1 nr 119. Biskup kuj. był jednym z mediatorów (obok legata Wilhelma) w sporze między Konradem a Zakonem. W sprawie tej ugody zob. J. Powierski, *Studia nad strukturą ziemi chełmińskiej i michałowskiej w okresie piastowskim*, „Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego To-

- Rok 1236: 27 marca – Inowrocław⁵⁰; 2 lipca – Danków⁵¹.
 Rok 1237: 16 kwietnia – Inowrocław⁵².
 Rok 1238: 13 stycznia – Kruszwica⁵³; 29 czerwca – Pyszkowo⁵⁴,
 30 czerwca – Danków⁵⁵; 30 listopada – Inowrocław⁵⁶.
 Rok 1239: 16 czerwca – Sieradz⁵⁷; 19 września – Pomorze⁵⁸.

warzystwa Naukowego” (dalej cyt. PWNH BTN), Seria C, nr 13, Prace Komisji Historii, t. 9, Warszawa-Poznań 1973 s. 42–44.

⁵⁰ PrUB t. 1/1 nr 124, gdzie wydawcy słusznie poprawili datę dzienną (obj. s. 94, przyp. 1), która w oryginale brzmi: „in cena domini, anno dom. MCCXXXVI. sexto decimo Kal. Aprilis”, czyli 17 marca. Z tą datą wydał CDPol t. 2/1 nr 17. Bp Michał oświadczył, że Zakon Krzyżacki będzie płacił kościołowi w Wyszogrodzie 3 grzywny rocznie w zamian za dziesięciny z zaginionej zapewne dzisiaj wsi Siedlce na Kujawach. O lokalizacji tej wsi zob. Z. Guldón, J. Powierski, *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XIII—XIV wieku*, PWNH BTN, Seria C, nr 15, Warszawa-Poznań 1974 s. 173–174.

⁵¹ CDPol t. 2/1 nr 20. Na wiecu w Dankowie książę Konrad określił granice księstw swoich synów Bolesława i Kazimierza. Bp kujawski Michał wymieniony wśród świadków. W sprawie datacji tego dokumentu zob. Z. Guldón, J. Powierski, *dz. cyt.*, s. 178, przyp. 132.

⁵² PUB nr 60. Bp Michał oświadczył, że Krzyżacy powinni płacić kościołowi w Wyszogrodzie 3 grzywny czynszu rocznie w zamian za dziesięciny ze wsi Szadłowice pod Inowrocławiem.

⁵³ CDPol t. 2/1 nr 21. Kazimierz Konradowicz potwierdził donację części wsi Karsk uczynioną przez rycerza Eustachego na rzecz katedry wrocławskiej. Biskup Michał jest wymieniony wśród świadków. Blżej o warunkach tego nadania B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie w XIII wieku. Kontakty majątkowe*, ZH t. 49:1984 z. 4 s. 17–18.

⁵⁴ PrUB t. 1/1 nr 130. Układ księcia Kazimierza z Krzyżakami. Tylko formuła *actum*, co wskazuje zapewne, iż dokument wystawiono dopiero na postoju w Dankowie, dokąd książę spieszył na wiec (zob. przyp. następny).

⁵⁵ KMaz nr 278. Datacja budzi zastrzeżenie ze względu na pomyłkę indykcji oraz litery niedzielnej. Wydawca uznał to za niedopatrzenie pisarza, gdyż indykcja V z literą niedzieli E zgadza się tylko dla roku 1007 i 1337. Wydaje się jednak, iż poprzedni dyplom poświadczający pobyt księcia i biskupa wrocławskiego w Pyszkowie 29 czerwca (na terytorium przedeckim, ok. 60 km na wschód od Dankowa – woj. konińskie) wypada na jej korzyść. Trudno się zgodzić z Z. Guldónem, J. Powierskim, *dz. cyt.*, s. 178, przyp. 132, iż jest to odległość wymagająca kilkudniowej podróży.

⁵⁶ CDPol t. 2/1 nr 23. Układ kończący konflikt bpa Michała ze Świętopełkiem pomorskim.

⁵⁷ CDPol t. 2/1 nr 24. Przywilej księcia Konrada dotyczący mieszkańców kasztelanii wolborskiej. Formuła datacyjna zawiera tylko *datum*, a wśród wymienionych świadków (m. in. abp Pełka) brak biskupa wrocławskiego. Michał jest jednak odbiorcą tegoż przywileju. Data przesunięta słusznie na 16 czerwca przez wyd. KMaz nr 390.

⁵⁸ PUB nr 67. Bp Michał przywiesił swoją pieczęć na nadaniu Świętopełka dla klasztoru żukowskiego. Zob. P. Kriedte, *dz. cyt.*, s. 79.

- Rok 1241: 17 stycznia – Toruń⁵⁹; 21 lutego – Toruń⁶⁰.
 Rok 1242: [16 (?) czerwca – Sieradz⁶¹]; [bm. – 20 września⁶²];
 grudzień – Radogoszcz⁶³.
 Rok 1243: [12 maja – Radomsko⁶⁴]; 28 sierpnia – Inowrocław⁶⁵.
 Rok 1245: b. d. – Raciążek⁶⁶.
 Rok 1246: 15 października – Gdańsk⁶⁷.
 Rok 1248: 9 września – Kowalowy Ostrów⁶⁸; 10 października –
 Wrocław⁶⁹; 24 listopada – w pobliżu Kowalowego Os-

⁵⁹ CDPol t. II/1 nr 29. Układ między bpem Michałem a księciem Samborem.

⁶⁰ PUB nr 75–76. Układy biskupa z Samborem w sprawie kasztelanii goręczyńskiej. Co do kwestii autentyczności tych przekazów zob. P. Kriedte, *dz. cyt.*, s. 80, przyp. 6, gdzie omówiono starszą literaturę.

⁶¹ CDPol t. 2/1 nr 32. Konrad Mazowiecki nadał różne wolności kilku biskupstwu (m. in. wrocławskiemu). W formule datacyjnej tylko *datum*. Brak listy świadków i jakiejś wzmianki o pobycie bpa Michała w Sieradzu.

⁶² PrUB t. 1/1 nr 139. Michał świadkuje na dokumencie układu sojuszniczego Konrada z Zakonem Krzyżackim. O miejscu zawarcia porozumienia nie wiadomo. Por. J. Powierski, *Przyczyny i początek sojuszu pomorsko-pruskiego w XIII wieku*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 6:1969 s. 209; Tenże, *Początki rywalizacji o ziemię zachodniobałtyjskie (do 1247 r.)*, „Ziemia Kujawska”, t. 6:1981 s. 7–8.

⁶³ CDPol t. 3 nr 21. Wieś na terytorium łęczyckim, w pobliżu Zgierza. Bp Michał świadkuje na dokumencie ugody między klasztorami cysterskimi w Sułejowie i Witowie o część wsi Barkowice.

⁶⁴ CDPol t. 2/1 nr 34. Konrad Mazowiecki nadaje wolności wsi biskupstwa wrocławskiego Siedlec kupionej przez bpa Michała od dominikanów płockich. Formuła zawiera tylko *datum*, a Michała brak na liście świadków. Nie ma także nikogo z jego otoczenia. Sprawa mogła być zatem załatwiona za pośrednictwem kanclerza książęcego Wolimira, świadkującego na pierwszym miejscu, przed palatynami i innymi świeckimi urzędnikami, mimo iż dyplom został wystawiony *per manum Cancellarij nostri domini Johannis hungari*.

⁶⁵ PUB nr 79. Układ Kazimierza Konradowicza, Sambora i Racibora z Zakonem Krzyżackim. Wśród świadków bp Michał i dwaj prałaci kujawscy.

⁶⁶ PUB nr 91. Nadanie bpa Michała dla klasztoru norbertanek w Żukowie.

⁶⁷ PUB nr 93. Świętopełk nadał biskupstwu wrocławskiemu za uczynione szkody i zdjęcie z niego ekskomuniki całą wieś Komorsk Wielki. O pośrednictwie legata Opizona w załagodzeniu sporu biskupa ze Świętopełkiem zob. P. Kriedte, *dz. cyt.*, s. 84 n.

⁶⁸ PUB nr 106 (wyspa na Wiśle w pobliżu Chełmna). Świętopełk przyrzekł przyjąć warunki pokoju z Zakonem (ustalone przez metropolitę gnieźnieńskiego i biskupa chełmińskiego) pod warunkiem, że Krzyżacy zwrócą mu syna.

⁶⁹ Michał był obecny na synodzie legackim we Wrocławiu odbijającym się w dniach 10–13 października. *Rocznik kapituły poznańskiej*, s. 25; *Chronica Poloniae Maioris*, ed. B. Kürbis, MPH series nova, Varsoviae 1970 s. 92.; KDWP t. 1 nr 274; K. Gołąb, *Opat Obizo i jego legacje*, NP t. 10:1959 s. 132.

- trowu⁷⁰; 8 grudnia – Toruń⁷¹.
 Rok 1249: b. d. – Gdańsk⁷².
 Rok 1250: między 7 a 13 stycznia – Raciążek⁷³; przed 24 czerwca – Toruń⁷⁴; 6 października – Sieradz⁷⁵.
 Rok 1251: 5 października – Inowrocław⁷⁶.
 Rok 1252: 30 czerwca – Kłobias⁷⁷.

WOLIMIR

- Rok 1253: 14 lutego – Raciążek⁷⁸; [31 marca – Wrocław]⁷⁹;
 9 kwietnia – Osiek⁸⁰; 20 kwietnia – Kruszwica⁸¹;

⁷⁰ PUB nr 110–111. Finalizacja układu między Świętopełkiem a Zakonem w obecności legata Jakuba oraz biskupów wrocławskiego i chełmińskiego.

⁷¹ PrUB t. 1/1 nr 215. Na procesie, na którym legat papieski Jakub z Leodium rozpatrywał skargę braci Świętopełka, Sambora i Racibora, biskupi chełmiński i kujawski transumowali dwa dokumenty tego pierwszego, noszące datę 7 grudnia.

⁷² PUB nr 121. Układ majątkowy opactwa oliwskiego z bpem Michałem, zawarty za pośrednictwem księcia Świętopełka.

⁷³ CDPol t. 2/1 nr 45. Kazimierz Konradowicz zrzekł się na rzecz biskupa prawa do obsadzania prepozytury wrocławskiej.

⁷⁴ PUB nr 125. Mistrz krajowy pruski potwierdził układ majątkowy między księciem Samborem II a bpem Michałem.

⁷⁵ DKM nr 13 s. 184. Przywilej immunitetowy Kazimierza Konradowicza dla biskupstwa wrocławskiego.

⁷⁶ CDPol t. 1 nr 38. Bp Michał na prośbę księcia Kazimierza Konradowicza nadaje klasztorowi cystersów w Byszewie dziesięcinę z czterech wsi.

⁷⁷ CDPol t. 2/2 nr 443. Kazimierz Konradowicz sprzedał wieś Dobrzejewice biskupowi wrocławskiemu Michałowi.

⁷⁸ PUB nr 146. Książę lubiszewsko-tczewski Sambor II przyrzekł bpowi Wolimirovi wierność i obronę.

⁷⁹ W końcu marca odbył się we Wrocławiu zapewne synod odprawiony przez subdelegata papieskiego Gerharda von Pforzheim. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira*, s. 47, przyp. 129. Obecności Wolimira na tym synodzie nie potwierdza żadne źródło, ale żadne jej też nie wyklucza.

⁸⁰ KMłp t. 2 nr 440. Wolimir otrzymał prawo do lokowania miasta w kasztelanii łagowskiej. J. Powierski, *Polityka bałtyjska książąt polskich w połowie XIII w.*, KH t. 87:1980 nr 2 s. 321 uznał to za przejaw aktywności politycznej biskupa wrocławskiego i świadectwo dobrych stosunków ze współdziałającymi wówczas ze sobą na polu polityki bałtyjskiej książętami Bolesławem Wstydlwym i Kazimierzem Konradowiczem. Zapewne wracając z Wrocławia, biskup wrocławski odwiedził swoje dobra łagowskie i w pobliskim Osieku (wsi książęcej koło Baranowa Sandomierskiego) spotkał się z księciem małopolskim.

⁸¹ PrUB t. 1/1 nr 266. Subdelegat legata Hugona de St. Cher, Gerhard von Pforzheim pojechał bpa Wolimira z Zakonem Krzyżackim.

- 11 czerwca – Zgłowiączka⁸²; 30 czerwca – Raciążek⁸³;
 7 lipca – Kłobias⁸⁴; 28 września – Włocławek⁸⁵; 31 października – Gdańsk⁸⁶.
 Rok 1254: 8 maja – Kraków⁸⁷; 19 sierpnia – Włocławek? ⁸⁸; bm.
 – 28 grudnia 1254⁸⁹.
 Rok 1255: [1 stycznia – Szydłów⁹⁰]; 21 lutego – Łąd⁹¹; [15 sierpnia – Kramsk⁹²].

⁸² CDPol t. II/1 nr 60. Książę Kazimierz przywrócił, za wstawiennictwem biskupa, kościołowi kruszwickiemu posiadanie połowy wsi Chełmce Małe.

⁸³ PUB nr 150. Wolimir potwierdza na prośby Świętopełka nadanie dziesięcin dla kościoła św. Krzyża w Parchowie koło Bytowa (w tym przypadku idę za zdaniem J. Powierskiego, *Polityka bałtyjska książąt polskich w połowie XIII w.*, KH t. 87:1980 nr 2 s. 321), które to dziesięciny nadał wspomnianemu kościołowi bp Michał.

⁸⁴ CDPol t. 2/1 nr 34. Kazimierz Konradowicz potwierdził nadanie przez swego ojca Konrada katedrze wrocławskiej wsi Siedlce na terytorium łączącym. Pobyt Wolimira w Kłobias w tym czasie nie ulega wątpliwości (narracja dokumentu).

⁸⁵ PrUB t. 1/1 nr 276. Legat papieski, brat Opizo, opat klasztoru św. Pawła w Mezzano, transumował dwa przedłożone mu przez Zakon dokumenty. Obydwa transumpty nie zawierają testacji. Wydaje się mało prawdopodobne, aby biskupa nie było w stolicy diecezji w okresie pobytu legata.

⁸⁶ PUB nr 157. Wolimir ustalił granice parafii oksywskiej.

⁸⁷ *Chronica*, s. 101; *Rocznik kapituły poznańskiej*, s. 34. Wolimir był obecny (obok legata papieskiego i pięciu innych biskupów) na uroczystości publicznego ogłoszenia kanonizacji i podniesienia kości św. Stanisława. Zob. K. Gołąb, *dz. cyt.*, s. 136.

⁸⁸ CDPol t. 2/1 nr 63. Sąd książęcy oddalił sprzeciw kasztelana bydgoskiego Bogusława wobec darowizny uczynionej przez jego brata na rzecz biskupstwa wrocławskiego. Brak imienia biskupa wśród świadków. Z narracji dokumentu wynika także, iż książę wezwał swoich dostojników po tym jak w jego i biskupa obecności Bogusław zgłosił sprzeciw wobec wspomnianej darowizny. Zarówno darowizna jak i rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło jeszcze w roku 1252, według przekonujących argumentów J. Mitkowskiego, *Początki klasztoru Cystersów w Sulejowie*, w: *Wydział Humanistyczny i Nauk Społecznych PTPN, Prace Komisji Historii* t. 15, Poznań 1949 s. 81–82. Podobnie miejsce i świadkowie odnoszą się do odbytego specjalnie w tej sprawie sądu. Kazimierz Konradowicz wystawił stosowne potwierdzenie dopiero dwa lata później, a data dzienna pozwala się domyślać, iż miało to miejsce we Włocławku.

⁸⁹ PrUB t. 1/1 nr 303. Dwa dokumenty układu księcia Kazimierza Konradowicza z Zakonem w sprawie podziału ziemi lubawskiej. W negocjacjach uczestniczyli też biskupi lubuski i kujawski, i którzy przywiesili także swoje pieczęcie. Potwierdzenie tego układu znane już z 9 marca 1255. PrUB t. 1/1 nr 313.

⁹⁰ CDPol t. 2/1 nr 65. Bolesław Wstydlwy nadał biskupstwu wrocławskiemu wieś Myślenie.

⁹¹ *Chronica*, s. 102; *Rocznik kapituły poznańskiej*, s. 35. Wolimir asystował metropolicie przy konsekracji bpa poznańskiego Boguchwała z Czernelina.

⁹² CDPol t. 2/1 nr 68. Miejscowość w powiecie konińskim. Kazimierz Kon-

- Rok 1256: październik? – Łęczycza⁹³.
 Rok 1257: [16 maja –? ⁹⁴]; 11 czerwca – Toruń? ⁹⁵; 4 sierpnia – Włocławek ⁹⁶; 14 października – Łęczycza ⁹⁷; 19 listopada – Parchanie ⁹⁸; 28 listopada – Parchanie ⁹⁹;

radowic zezwolił biskupowi na założenie miasta na prawie niemieckim, wybudowanie młyna nad Zgłowiączką oraz obdarzył przywilejami dwie wsie biskupstwa (Wieniec i Łopacino). Dwukrotnie wspomniano, że stało się to *ad preces et instanciam venerabilis patris domini Wolimiri*. Formuła korroboracyjna zawiera także wzmiankę o przywieszeniu pieczęci biskupiej. Jednak datacja odnosi się jedynie do zaistnienia czynności prawnej (*actum*), a wśród świadków brak Wolimira. Jest natomiast arcybiskup, którego pieczęć również przywieszono do dyplomu. Brak także kanoników kujawskich. Jest to o tyle zrozumiałe, iż po 15 sierpnia odbywać się mogła kapituła generalna we Włocławku.

⁹³ Narada arcybiskupa z sufraganami w sprawie konfliktu biskupa wrocławskiego z Bolesławem Rogatką. *Chronica*, s. 106; J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira*, s. 47–48.

⁹⁴ PrUB t. 1/2 nr 10 Gerhard v. Hirschberg apeluje do biskupów sambijskiego i wrocławskiego w sprawie sporu z księciem Kazimierzem Konradowicem o ziemię Połekszan i Galindię.

⁹⁵ PUB nr 166. Nadanie Sambora II dla bpa Wolimira, bez oznaczonego miejsca wydania dokumentu. W innym dyplomie (bez daty dziennej) książę przywraca biskupowi posiadanie 4 wsi na Pomorzu. Z uwagi na listę świadków i pośrednictwo komtura toruńskiego (w obu przypadkach przywiesił swoją pieczęć) można domyślać się, iż biskup tam właśnie spotkał księcia Sambora.

⁹⁶ Odbył się tu wówczas zjazd dostojników krzyżackich z książętami Siemowitem mazowieckim i Kazimierzem kujawsko-łęczyckim. Mediatorami byli minoryci z Inowrocławia i Torunia. Na obu znanych dokumentach brak jakiegokolwiek zaangażowania się duchowieństwa diecezjalnego i biskupa. PrUB t. 2/1 nr 19; *Urkundenbuch des Bisthums Culm* (dalej cyt. UBBC) bearb. C. P. Woelky, Bd. 1, Danzig 1884–1885 nr 50. J. Powierski, *Sprawa Prus i Jaćwieży w polityce zakonu krzyżackiego i książąt polskich w okresie po ugodzie wrocławskiej z 4 sierpnia 1257 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej cyt. KM-W), 1979 nr 3 s. 265 uważa, iż także bp Wolimir odgrywał tu rolę mediatora. Sądzić należy, iż ordynariusz przyjął tu raczej postawę bezstronnego gospodarza, zainteresowanego pogodzeniem się obu stron. Oczywiście jego obecność we Włocławku jest bardzo prawdopodobna.

⁹⁷ Synod zwołany przez arcybiskupa, na którym obecni byli wszyscy ordynariusze, gdzie ogłoszono krucjatę przeciw księciu legnickiemu. *Chronica*, s. 109–110; J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira*, s. 48.

⁹⁸ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza* (dalej cyt. NKMaz), cz. 2, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989 nr 33; UBBC nr 52. Wolimir pośredniczył przy zawieraniu układu między biskupem płockim i tamtejszą kapitułą a Zakonem Krzyżackim o prawa w ziemi chełmińskiej. Bliżej o tej ugodzie zob. J. Powierski, *Sprawa Prus i Jaćwieży*, s. 264–265.

⁹⁹ PrUB t. 1/2 nr 36. Bp Wolimir widymuje bullę papieża Aleksandra IV z 8 VIII 1257 r. dla minoryty Bartłomieja z Czech.

- b. d. – Inowrocław¹⁰⁰; b. d. Chełmce¹⁰¹.
 Rok 1258: 17 stycznia – Toruń¹⁰²; [bm. – 17 lutego¹⁰³]; 20 marca – Lubanie¹⁰⁴; 24 czerwca – Toruń¹⁰⁵; 29 czerwca – Kruszwica¹⁰⁶; [9 września – Zawichost¹⁰⁷]; 17 września – Wrocieryż¹⁰⁸; 23 września – Chorzęcin¹⁰⁹.
 Rok 1259: 29 stycznia – Kujawy (brzeskie?)¹¹⁰;

¹⁰⁰ DKM nr 18 s. 94. Potwierdzenie przez księcia kupna przez Wolimira wsi (Zmieńsko, Witowo, Oskowica) od komesa Mikołaja Bartłomiejowica.

¹⁰¹ DKM nr 17 s. 191.

¹⁰² PrUB t. 1/2 nr 41; CDPol t. II/2 nr 450. Wolimir nadał miastu Toruniowi pewien las i pole zwane Mokre za czynsz w wysokości 3 grzywien srebra, z zastrzeżeniem mieszkańców Złotorii do prawa użytkowania pastwisk i lasu.

¹⁰³ PrUB t. 1/2 nr 43. Bp Wolimir widymował dla Krzyżaków (może także w Toruniu?) dokument bpa płockiego Andrzeja i jego kapituły (UBBC nr 52), dotyczący układu z Zakonem o prawa w ziemi chełmińskiej, zob. J. Powierski, *Sprawa Prus i Jaćwieży*, s. 265.

¹⁰⁴ DKM nr 20 s. 193. Bp Wolimir i kanonicy obu kapituł kujawskich świadczą na testamencie byłego wojewody łęczyckiego Boguszy Miećławica.

¹⁰⁵ PrUB t. 1/2 nr 60. Preceptor krzyżacki Gerhard v. Hirschberg potwierdził bpowi Wolimirovi nadania jakie biskupstwo otrzymało dotąd w ziemi chełmińskiej.

¹⁰⁶ CDPol t. 2/1 nr 75. Komes Zdzisław oznajmia publicznie wraz z żoną, iż po ich śmierci biskup wrocławski będzie miał wyłączne prawo do trzech wymienionych imiennie wsi. Działo się to w obecności kapituły kruszwickiej i kilku urzędników (m. in. kaszt. inowr. Bogusław brat ofiarodawcy). Narracja dokumentu nie rozstrzyga jednoznacznie o pobycie Wolimira w Kruszwicy. Kilka dni wcześniej przebywał on jednak dowodnie w pobliskim Toruniu. Wśród świadków występują zarówno przedstawiciele kapituły wrocławskiej jak i kruszwickiej. 29 VI tego roku miała miejsce, jak się zdaje, kapituła generalna w Kruszwicy, na której doszło do ważnych zmian personalnych, co przesądza o pobycie tam biskupa. Zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira*, s. 39.

¹⁰⁷ KMłp t. 2 nr 454. Wyrok Bolesława Wstydlivego w sprawie testamentu Boguszy. Brak śladów pobytu Wolimira wówczas w Zawichoście. Okazja do odebrania dokumentu, który przechowywano we Włocławku nadarzyła się jednak wkrótce, gdy ordynariusz wrocławski przybył do Małopolski na synod we Wrocieryżu. Zob. przyp. następny.

¹⁰⁸ J. Nowacki, *Arcybiskup gnieźnieński Janusz i nieznan synod prowincjonalny 1258*, „Collectanea Theologica”, t. 14:1933 z. 1–2 s. 356–359. Obecność na synodzie biskupów polskich, który odbywał się pod przewodnictwem abpa gn. Janusza w dniach 14–17 września.

¹⁰⁹ J. Nowacki, *Nieznane dokumenty z XIII wieku*, NP, t. 4:1948 nr 4 s. 288–289. Chorzęcin na terenie kasztelanii wólborskiej. Wolimir na prośbę metropolity konsekrował miejscowy kościół, odprawiając przy tym nabożeństwo. Zob. też J. Maciejewski, *Jeszcze o działalności kościelnej biskupa Wolimira*, NP t. 80:1993 s. 102.

¹¹⁰ CDPol t. II/1 nr 78. Klemens, kanonik wrocławski, razem ze swoim bra-

- 12 lutego – Toruń¹¹¹; 22 września – Toruń¹¹².
 Rok 1260: 2 grudnia – Przedborze¹¹³ (1 tydzień Adwentu).
 Rok 1261: 24 czerwca – Błonie¹¹⁴; 6 lipca – Parchanie¹¹⁵.
 Rok 1262: 1 czerwca – Kujawy¹¹⁶; 13 czerwca – Lubanie¹¹⁷;

tankiem rycerzem Młodziejem podarowali biskupstwu wrocławskiemu w obecności bpa Wolimira swoją posiadłość w Zblągu. Dyplom wystawił notariusz biskupi Drogosz. Lista świadków pozwala domyślać się, iż nadanie miało miejsce we Wrocławku lub najbliższej okolicy. O stosunkach własnościowych w Zblągu zob. B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie w XIII wieku. Kontakty majątkowe*, ZH t. 49:1984 z. 4 s. 18–19.

¹¹¹ PrUB t. I/2 nr 72. Wolimir jako jeden z sędziów SA przysądził jurysdykcję kościelną w ziemi chełmińskiej biskupowi płockiemu Andrzejowi.

¹¹² PUB nr 176. Bp Wolimir transumował odnowiony układ pokojowy między Świętopętkiem a Zakonem z dnia 30 lipca 1253 r.

¹¹³ KMłp t. 2 nr 459. Miejscowość leżąca w Małopolsce, blisko granicy z dzielnicą łączyczką. Odbył się tu wówczas zjazd trzech książąt polskich (Kazimierza Konradowica, Bolesława Wstydliwego i Siemowita mazowieckiego), na którym obecni byli także biskupi: metropolita Janusz i ordynariusze kujawski Wolimir i krakowski Prandota. W literaturze różnie określano problematykę tego spotkania (zob. J. Powierski, *Wybuch II powstania pruskiego a stosunki między zakonem krzyżackim a książętami polskimi (1260–1261)*, KM–W 1981 nr 3 s. 310–311, gdzie omówione poglądy starszej literatury). Najtrafniejszy wydaje się pogląd, iż głównym tematem obrad mogło być zagrożenie tatarskie.

¹¹⁴ NKMaz nr 44. Miasto nad rzeką Utratą, niegdyś ośrodek powiatu w ziemi warszawskiej. Według wydawcy, dokument sporządzony najprawdopodobniej przez odbiorcę. Gdyby nie ta opinia, to wątpiłbym w obecność biskupa. Być może świadkowie odnoszą się do *actum*, które nie wiadomo, gdzie miało miejsce, a wystawienie dokumentu można wiązać z pobytem dworu biskupiego w Błoniu. CDPol t. 2/1 nr 83. Książę mazowiecki Siemowit zatwierdza darowiznę wsi Powsin na rzecz katedry wrocławskiej, uczynioną przez byłego wojewodę łączyczkiego Bogusze. Zatwierdzenie wystawiono *ad petitionem venerabilis patris nostri domini Volemiri*. Wśród świadków brak jednak kogokolwiek z Kujaw. Obecność Wolimira na Mazowszu w tym czasie przyjął bez zastrzeżeń J. Powierski, *Wybuch II powstania*, s. 319.

¹¹⁵ PUB nr 188. Wolimir zawiadamia kapitułę generalną cystersów, że nadał za zgodą swojej kapituły klasztorowi w Pogódkach dziesięcinę z uprzednio pozyskanych przez zakonników 600 łanów i prosi o przystanie opata z konwentem.

¹¹⁶ DKM nr 27 s. 200. Układ z dziedzicami Chalina o młyn nad Zgłowiączką mógł zostać zawarty najprawdopodobniej we Wrocławku lub w Raciążku.

¹¹⁷ CDPol t. 2/2 nr 452 i 454. Data dzienna tylko w tym drugim. Obydwa za niepodejrzane oryginały uznał J. Mitkowski, *Kancelaria Kazimierza Konradowica księcia kujawsko-łączyczkiego (1233–1267)*, Wrocław 1968 s. 37–38, 40. Książę Kazimierz zwolnił wieś Orle na czas życia Wolimira od ciężarów oraz zezwolił biskupowi lokować na prawie polskim lub niemieckim 12 wsi, zwalniając je od wszelkich ciężarów, opłat i sądownictwa książęcego.

- b. d. – Kowal¹¹⁸; 26 sierpnia – Piotrków Trybunalski¹¹⁹; 17–19 września – Sieradz¹²⁰; [4 października – Inowrocław¹²¹]; 26 października – Trzebnica¹²².
 Rok 1263: 19 lutego – Inowrocław¹²³; 25 lutego – Trzebnica¹²⁴; 28 kwietnia – Włocławek¹²⁵; 25 listopada – Pogódki¹²⁶.
 Rok 1264: 17 marca – Trzebnica¹²⁷; 26 marca – pocz. kwietnia

¹¹⁸ CDPol t. 2/1 nr 33; t. 2/2 nr 453. Książę Kazimierz Konradowicz transumował sfalszowany dokument swego ojca z roku 1242 dla bpa Michała oraz zwolnił 12 wsi biskupstwa wrocławskiego od powozu i stróży. Według J. Mitkowskiego, *dz. cyt.*, s. 40–41, pierwszy z dokumentów, co do którego podnoszono zastrzeżenia, jest autentyczny. Z uwagi na dukt oraz listę świadków badacz słusznie łączy wystawienie tego dyplomu z dwoma dokumentami wymienionymi w poprzednim przypisie wskazując, iż Lubanie od Kowala dzieli tylko 30 km.

¹¹⁹ Książę łączyczki Leszek zatwierdził ugodę między biskupem Wolimirem a trzema rycerzami dotyczącą wybudowania młyna w Lubatowie. Obecność biskupa w Piotrkowie jest wystarczająco uzasadniona („...nominati milites, in nostra constituti presencia, sepedicto episcopo humiliter supplicarunt...”), tym bardziej, że dyplom ten spisany został przez odbiorcę. Z. Mazur, *Studia nad kancelarią księcia Leszka Czarnego*, w: „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Seria A, Wrocław 1975 nr 169 s. 55, 64.

¹²⁰ KDWP t. I nr 402; DKM nr 28 s. 200. Synod prowincjonalny pod przewodnictwem metropolity gnieźnieńskiego zgromadził cały episkopat polski, J. Nowacki, *Arcybiskup gnieźnieński Janusz*, s. 145–146.

¹²¹ DKM nr 29 s. 201. Kazimierz Konradowicz transumował ugodę bpa Wolimira z opatem sulejewskim Piotrem. Brak danych, aby stwierdzić z pewnością pobyt biskupa w Inowrocławiu.

¹²² *Vita Sanctae Hedwigis ducissae Silesiae* (dalej cyt. VSH), ed. A. Semkiewicz, w: MPH t. 4, Lwów 1884 s. 627–628. Pierwsza sesja przesłuchań w procesie kanonizacyjnym księżnej Jadwigi. Wolimir był jednym z dwóch wyznaczonych przez Stolicę Apostolską komisarzy. Według *Annales*, s. 137, komisarze papiescy odbyli pierwszą sesję 1 listopada.

¹²³ PUB nr 199. Wolimir, razem z księciem Samborem II, bpem chełmińskim Heidenrykiem oraz dwoma Krzyżakami Fryderykiem i Janem, pośredniczył w zawarciu ugody między Kazimierzem Konradowiczem a Zakonem Krzyżackim.

¹²⁴ VSH s. 628. Drugie posiedzenie komisarzy papieskich w sprawie kanonizacji św. Jadwigi.

¹²⁵ KDWP t. I nr 604 (405 a). Bp Wolimir przywrócił klasztorowi w Łądzie dziesięcinę z dwóch wsi. Jest to pierwszy przekaz źródłowy, który łączyć można z odbywaniem nadzwyczajnych narad biskupa z kapitułą (kapituła generalna) w terminie związanym z rocznicą konsekracji II katedry wrocławskiej.

¹²⁶ *Monumentorum fundationis monasterii Pelplinensis fragmentum*, ed. W. Kętrzyński, w: MPH t. 4, Lwów 1884 s. 61. Biskup odwiedził teren budowy klasztoru cysterskiego i poświęcił tamtejszy cmentarz.

¹²⁷ VSH s. 628. Trzecia sesja przesłuchań dokonywanych przez komisarzy papieskich badających cuda św. Jadwigi.

- Wrocław ¹²⁸, 9 września – Sieradz ¹²⁹.
 Rok 1265: 29–30 czerwca – Trzebnica ¹³⁰.
 Rok 1266: 13 kwietnia – Włocławek ¹³¹; Toruń ¹³².
 Rok 1267: 17 lutego – Wrocław ¹³³; 16 października – Danków ¹³⁴;
 14 grudnia – Inowrocław ¹³⁵.

¹²⁸ VSH s. 628. Ostatnie posiedzenie komisarzy papieskich, badających cuda św. Jadwigi. Na przełomie marca i kwietnia Wolimir był obecny we Wrocławiu na synodzie legackim biskupa warmińskiego Anzelma. W. Abraham, *Studia krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów prowincjonalnych kościoła polskiego*, Kraków 1917 s. 25; J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa Wolimira*, s. 52.

¹²⁹ CDPol t. 2/1 nr 87. Książę sieradzki Leszek przysądził biskupowi wrocławskiemu wieś Boryszewo w kasztelanii wólboarskiej, o którą biskup toczył spór z Niedabyłem i jego synem Wojstawem. Mimo braku imienia biskupa wśród świadków, narracja dokumentu (mówiąca o przedłożeniu przez Wolimira dyplomu dotyczącego tej sprawy) świadczy o obecności ordynariusza kujawskiego wówczas w Sieradzu. Obecni byli także co najmniej dwaj prałaci kujawscy. Zob. też DKM nr 31 s. 202 (poświadczenie przez Leszka przekazania wsi biskupiej Karolin, leżącej w kasztelanii wólboarskiej, rycerzowi Leonardowi). Obydwa dyplomy spisane przez odbiorcę. S. Arnold, *Władztwo biskupie na grodzie wólboarskim w w. XIII*, w: Tegoż, *Z dziejów średniowiecza. Wybór pism*, Warszawa 1968 s. 125; Z. Mazur, *dz. cyt.*, s. 55–56, 63.

¹³⁰ SUB t. 3 nr 519; DKM nr 33 s. 204. 29 czerwca infułat kujawski był obecny, po uprzednim odprawieniu mszy, przy sprzedaży scholastykowi wrocławskiemu Zbłaga. Następnego dnia bp Wolimir, za zgodą ordynariusza wrocławskiego, nadał 40-dniowy odpust odwiedzającym w określone dni kościół parafialny pw. św. Wita w Sadlnie. O pobycie w tym czasie biskupa wraz z jego kanonikami na Śląsku zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira*, NP, t. 78:1992 s. 55, przyp. 175.

¹³¹ CDPol t. 2/1 nr 89. Zamiana wsi między księciem Kazimierzem Konradowiczem a biskupem Wolimirem, immunitet dla wsi Kłodno oraz zezwolenie na obwarowanie Raciążka. Wśród świadków liczni przedstawiciele kapituły wrocławskiej, za której zgodą doszło do tej transakcji. Tęgo samego dnia Kazimierz wystawił dokument kończący jego spór z biskupem, w którym m. in. obiecał obwarować Włocławek. *Tamże*, nr 90 (J. Mitkowski, *dz. cyt.*, s. 97 z pomyłką datą 15 IV), por. S. Arnold, *dz. cyt.*, s. 121–122.

¹³² Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, zespół: Monastica, sygn. Toruń–Dominikanie 1, k. 34 v.

¹³³ Wolimir był obecny na synodzie, któremu przewodniczył legat papieski kardynał Gwidon. KDWP t. I nr 423; DKM nr 36 s. 206. Zob. też J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa Wolimira*, s. 56 (tam starsza literatura).

¹³⁴ Synod prowincjonalny abpa Janusza, zob. CDPol t. II/1 nr 91; J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa Wolimira*, s. 56 (tam starsza literatura).

¹³⁵ CDPol t. 2/1 nr 96. Kazimierz Konradowicz na łożu śmierci przywrócił dziekanowi wrocławskiemu wieś Topole. Wśród świadków byli biskup Wolimir i najwybitniejsi prałaci kujawscy. Zob. też DKM nr 37 s. 212; J. Mitkowski, *dz. cyt.*, s. 97–98.

- Rok 1268: przed 29 lutego – Kruszwica ¹³⁶; 29 lutego – Inowrocław ¹³⁷; [30 marca – Elbląg ¹³⁸]; 29 kwietnia – Włocławek ¹³⁹; 11 października – Inowrocław ¹⁴⁰.
 Rok 1269: 1 września – Kruszwica ¹⁴¹; 8 listopada – Inowrocław ¹⁴².
 Rok 1270: 8 maja – Kraków ¹⁴³; 20 września – Sieradz ¹⁴⁴.

¹³⁶ CDPol t. II/1 nr 94; DKM nr 38 s. 213. Wolimir otrzymał od księcia Ziemomysła rozległy przywilej immunitetowy oraz układał się z nim w sprawie korzystnej dla biskupstwa zamiany dóbr. Zob. J. Powierski, *Uwagi o wydarzeniach kujawskich 1267–1271*, PWNH BTN Seria C nr 7, Prace Komisji Historii, nr 5, Bydgoszcz 1968 s. 62.

¹³⁷ *Wiadomości do dziejów Polski z archiwów prowincji szląskiej*, wyd. A. Mosbach, Wrocław 1869 s. 26–27. Wolimir świadczy na dokumencie księcia Ziemomysła, którym władca nadał tzw. braciom gwiazdowym z Inowrocławia trzy w pobliżu położone wsie. Datę dzienną na 29 lutego słusznie poprawiła J. Karwasińska, *Rola polityczna biskupa Wolimira (1259–1278)*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 22:1929 z. 5 s. 449, przyp. 3.

¹³⁸ PrUB t. I/2 nr 283. Mistrz krajowy pruski Ludwik v. Baldersheim potwierdził bpowi Wolimirovi posiadłości biskupstwa w ziemi chełmińskiej, ale ze względu na szkody Zakonu wynikające z niedotrzymania poprzednich układów, biskup musiał zapłacić 100 grzywnien srebra oraz dziesięciny z jednego roku z Gniewkowa i Wielowsi. Dokument był konsekwencją wyroku wydanego przez sędziów polubownych (Fryderyka, biskupa chełm. i gwardiana franciszkanów toruńskich C.), którzy według wystawcy oszukali Zakon, zmniejszając należną mu zapłatę. (por. J. Powierski, *Dobra ostrowicko-golubskie biskupstwa wrocławskiego na tle stosunków polsko-krzyżackich w latach 1235–1308*, w: *Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych Gdańskiego Towarzystwa Naukowego*, Seria Monografii nr 58, Gdańsk 1977 s. 87). Brak w dokumencie jakichkolwiek przesłanek o pobycie biskupa w Elblągu. Z dyplomu zdaje się wynikać, iż mistrz szukał aprobaty dla wyroku (nie wiadomo gdzie i kiedy wydanego) na obradach kapituły generalnej w Elblągu i dopiero wówczas wydał dokument.

¹³⁹ CDPol t. 2/1 nr 95. Wolimir zatwierdza nadanie Zakonowi Krzyżackiemu dziesięcin ze wsi Nieszawa i Orłowo. Była to zapewne odpowiedź biskupa na potwierdzenie przez Krzyżaków posiadłości biskupich w ziemi chełmińskiej (*datum*). Kapituła generalna.

¹⁴⁰ DKM nr 40 s. 1268. Wolimir stał się przed sądem księcia Ziemomysła w sprawie części wsi Chełmce Małe.

¹⁴¹ KDWP t. I nr 609. Książę wielkopolski Bolesław Pobożny potwierdził biskupstwu wrocławskiemu przywileje, które otrzymało ono od książąt kujawskich.

¹⁴² CDPol t. 2/2 nr 457. Książę kujawski Ziemomysł zagwarantował, pod groźbą kary 2 tysięcy grzywnien, przywileje biskupstwa wrocławskiego i pogodził się z przywódcą opozycji bpem Wolimirem.

¹⁴³ SUB t. 4 nr 113; J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa wrocławskiego Wolimira*, s. 57. Tamże argumentacja w sprawie absencji Wolimira na synodzie w Pajęcznie (16 X 1269).

¹⁴⁴ CDPol t. 2/1 nr 97; Zebrani na synodzie prowincjonalnym biskupi polscy transumowali biskupowi wrocławskiemu przywileje uzyskane przez to biskup-

- Rok 1271: 8 sierpnia – Inowrocław lub Włocławek ¹⁴⁵; 31 października – Inowrocław ¹⁴⁶.
- Rok 1272: 12 stycznia – Inowrocław ¹⁴⁷.
- Rok 1273: 7 sierpnia – Inowrocław ¹⁴⁸; [8 września – Świecie ¹⁴⁹]; b. d. – terytorium księstwa sieradzkiego ¹⁵⁰; b. d. – Gałków ¹⁵¹.
- Rok 1274: 30 maja – Muchy ¹⁵².

stwo od księcia Kazimierza Konradowica oraz jego syna Ziemomysła. Zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna biskupa włocławskiego Wolimira*, s. 58.

¹⁴⁵ KDWP t. 1 nr 614. Bolesław Pobożny nadał bpowi Wolimirowi wieś Korabniki. Według M. Bielińskiej, *dz. cyt.*, s. 126, 295 miało to miejsce we Włocławku, ale świadkowie świeccy związani są z Kujawami inowrocławskimi. Dwa lata później książę Bolesław w tym terminie dowodnie bawił w Inowrocławiu.

¹⁴⁶ KDWP t. 1 nr 444. Układ między księciem wielkopolskim Bolesławem a Zakonem, zawarty w obecności bpa Wolimira.

¹⁴⁷ KDWP t. 1 nr 446. Bolesław Pobożny potwierdził na prośby i w obecności bpa Wolimira ważność testamentu komesa Łękomira.

¹⁴⁸ CDPol t. 2/1 nr 102. Według KDWP t. 1 nr 450 i PrUB t. 1/2 nr 312 oraz M. Bielińskiej, *dz. cyt.*, s. 297, dyplom ten został wystawiony we Włocławku. Jednak nie było tam minorytów, w których kościele zawarto opisaną tu ugodę ([...] *in civitate Wladizlavia, in ecclesia Fratrum Minorum*). Stąd też termin *Wladizlavia* należy tu rozumieć, jako Inowrocław. Biskup był obecny i służył radą księciu Bolesławowi przy wydaniu wyroku polubownego w sprawie między Zakonem a księżną Eufrozyną i jej synem Władysławem, dotyczącej zabójstwa mieszczanina z Chełmna.

¹⁴⁹ PUB nr 257. Tylko *datum*. Brak świadków duchownych zdecydowanie wskazuje, iż biskupa w Świeciu wówczas nie było. Nadanie przez Mszczuja II Wolimirowi wsi Komorski Mały [...] *inspectis [...] domini Wolimiri [...] fidelibus servitiis nobis in nostris necessitatibus multotiens exhibitis* [...]. Dyplom wskazujący zapewne na wcześniejsze spotkanie obu stron (zapewne na Pomorzu).

¹⁵⁰ CDPol t. 2/1 nr 98–100. Książę sieradzki Leszek potwierdził bpowi Wolimirowi nadania, jakie biskupstwo otrzymało od jego poprzedników; zezwolił na obwarowanie Wolborza i jego lokację oraz wsi położonych w jego okręgu, a także potwierdził dożywotnie nadanie biskupiej wsi Głupice dla sędziego Pawła. Por. uwagi Z. Mazura, *dz. cyt.*, s. 56, 64–65, w sprawie udziału odbiorcy w spisaniu dwóch ostatnich dyplomów. Można te przekazy powiązać z poylem biskupa w jego dobrach wolborskich. Zob. przyp. następną.

¹⁵¹ CDPol t. 2/1 nr 101. Bp Wolimir rozpatrzył sprawę pięciu tamtejszych wieśniaków i uznał, iż są zwolnieni z danin osobistych i podworowych, z wyjątkiem dwóch donic miodu rocznie. W sprawie identyfikacji nazwy miejscowości (leżącej w kasztelanii wolborskiej), zob. S. Trawkowski, *Homines episcopi Wladislaviensis ascripticii heredes de Gacov*, w: *Homines et societas. Czasy Piastów w Jagiellonów*, Poznań 1997 s. 82 n. Inaczej S. Arnold, *dz. cyt.*, s. 99, który identyfikuje tę wieś z Gajkowicami.

¹⁵² Wieś w ziemi wieluńskiej. CDPol t. 2/1 nr 103. Leszek Czarny zwolnił mieszkańców biskupiego klucza wolborskiego z obowiązku naprawy mostów.

ALBIERZ

- Rok 1276: 28 kwietnia – Włocławek ¹⁵³.
- Rok 1277: między 29 marca a 4 kwietnia – Kruszwica ¹⁵⁴; 19 czerwca – Gdańsk ¹⁵⁵.
- Rok 1279: 29 kwietnia – Włocławek ¹⁵⁶; 16–20 sierpnia – Włocławek ¹⁵⁷; 20 listopada – Pomorze? ¹⁵⁸.
- Rok 1280: 25 maja – Włocławek ¹⁵⁹; 16 października – Rzepka ¹⁶⁰; b. d. – Żukowo ¹⁶¹.
- Rok 1281: 14 marca – Wrocław ¹⁶²; 19 sierpnia – Włocławek ¹⁶³.

¹⁵³ *Codex Diplomaticus Prussicus*, hrsg. J. Voigt, t. 1, Königsberg 1836 nr 161. Układ biskupa i kapituły z Szymonem Gallikiem i Wojciechem ze Stwomla w sprawie powierzenia tym ostatnim do zagospodarowania dóbr biskupich w ziemi chełmińskiej; zawarty zapewne w trakcie kapituły generalnej.

¹⁵⁴ CDPol t. 2/1 nr 107: *infra octavas Paschae*. Nadanie młyna pewnemu Hinzonowi.

¹⁵⁵ CDPol t. 2/1 nr 108–109. Dokumenty Mszczuja II dotyczące transakcji majątkowych z biskupem oraz potwierdzenia nadań Świętopełka. Ze względu na listę świadków (obecność niektórych prałatów i kanoników kujawskich oraz kapelanów dworu biskupiego) pobyt biskupa w Gdańsku uznaję za oczywisty.

¹⁵⁶ PUB nr 306. Bp Albiarz potwierdził układ majątkowy biskupa Michała z klasztorem oliwskim. Kapituła generalna w dzień konsekracji katedry.

¹⁵⁷ PUB nr 309–310. Układ o dziesięciny z klasztorem oliwskim. Niewątpliwie dyskutowano go na kapitule generalnej.

¹⁵⁸ PUB nr 311. Nadanie Mszczuja II uczynione zapewne w czasie objazdu przez biskupa archidiaconatu pomorskiego. Lista świadków może wskazywać na obecność biskupa.

¹⁵⁹ CDPol t. 2/1 nr 113. Nadanie młyna i ziemi we wsi Orle na Kujawach spółce dwóch młynarzy o tym samym imieniu Henryk.

¹⁶⁰ PUB nr 317 a. Bp Albiarz był obecny na zjeździe pomorsko-kujawskim. K. Jasiński, *Porozumienie kujawsko-pomorskie w 1280 roku*, ZH t. 21:1955 z. 3–4 s. 10–17 wykazał, iż dokument ten zasługuje w pełni na zaufanie odnośnie danych dotyczących zjazdu (data, miejsce, osoby). W sprawie lokalizacji tej zaginionej dziś miejscowości, której dawne terytorium znajduje się na terenie dzisiejszej Bydgoszczy, zob. *tamże*, oraz B. Śliwiński, *Pogranicze kujawsko-pomorskie w XII–XIII wieku*, PWNH BTN, Seria C nr 32, Warszawa–Poznań 1989 s. 111, przyp. 77. s.

¹⁶¹ PUB nr 320. Albiarz potwierdził klasztorowi żukowskiemu nadanie księcia Świętopełka.

¹⁶² CDPol t. 2/1 nr 90. Wystawiony przez legata Filipa z Fermo dla biskupa włocławskiego transumpt dyplomu Kazimierza Konradowica, kończącego spór tego księcia z bpem Wolimirem.

¹⁶³ Lifard, dziekan włocławski, jako subdelegat legata Filipa z Fermo, rozstrzyga spór między klasztorami w Oliwie i Żukowie o wieś na Kępie Oksywskiej. Zob. PUB nr 325. Formuła datacyjna zawiera tylko *datum*. Dokument spisano zapewne w kancelarii biskupiej w czasie obrad sierpniowej kapituły generalnej.

- Rok 1282: 13 kwietnia – Tczew¹⁶⁴; [7 lipca – Henryków¹⁶⁵]; 13 lipca – Włocławek¹⁶⁶; między 1–4 października – Świecie¹⁶⁷; [5 października – Nowenad Wisłą¹⁶⁸]; 25 listopada – Murzynno¹⁶⁹.
- Rok 1283: 26–28 lipca – Świecie¹⁷⁰.

WISŁAW

- Rok 1284: 15–16 września – Wyszogród¹⁷¹.
- Rok 1285: 6–15 stycznia – Łęczycza¹⁷²;

¹⁶⁴ PUB nr 335. Biskup włocławski potwierdził klasztorowi cysterskiemu w Pelplinie posiadanie dziesięcin z 600 łanów w Pogódkach.

¹⁶⁵ CDPol t. 2/1 nr 92. Legat Filip transumuje dokument Świętopetka dla bpa Wolimira. Czy oznacza to jednak osobisty pobyt ordynariusza z Włocławka na Śląsku? Mało prawdopodobne, tym bardziej, że sześć dni później spotykamy go we Włocławku.

¹⁶⁶ NKMaz nr 66. Zamiana Powsina na Szadłowice z komesem Mikołajem kasztelanem wiskim.

¹⁶⁷ PUB nr 341, 342. Układy majątkowe bpa Albierza z księciem Mszczujem II (m. in. biskup zrezygnował z kasztelanii gorczyńskiej i przejął z powrotem dziesięcinę z dawnego księstwa Sambora II). Zaliczyć tu można, ze względu na listy świadków (obecność biskupa płockiego), jeszcze dwa dokumenty wystawione w Świeciu w 1282 r. CDPol t. I/1 nr 119 i PUB nr 350. Podejrzany wydaje się jednak fakt, iż na dokumentach dla Włocławka świadczy bp płocki Tomasz, natomiast, gdy odbiorcą jest ten ostatni wśród świadków (przede wszystkim kanoników kujawskich), brak miejscowego ordynariusza. Rodzi to pewne wątpliwości co do obecności Albierza wówczas na Pomorzu. Jednak ze względu na treść układów i nadań oraz obecność dworu biskupiego, opowiadam się za pobyt biskupa w Świeciu.

¹⁶⁸ PUB nr 343. Mszczuj II nadał biskupowi włocławskiemu dwie wsie wolne od wszelkich świadczeń. Na liście świadków obok biskupa płockiego występują jedynie urzędnicy książęcy. Wygląda to tak, jakby z jakiegoś powodu (może choroby biskupa) orszak ordynariusza włocławskiego pozostał w Świeciu lub zawrócił. Jest to o tyle prawdopodobne, iż nie spotykamy tu także prepozyta płockiego Wisława, obecnego jeszcze w Świeciu, który może już wówczas spodziewał się przejścia na włocławską stolicę biskupią.

¹⁶⁹ PrUB t. 1/2 nr 408. Bp Albierz razem ze swoją kapitułą wydał wyrok w sporze między Zakonem Krzyżackim a dziekanem kapituły kruszwickiej o dziesięcinę ze wsi Murzynno.

¹⁷⁰ PUB nr 362–366. Nadania Mszczuja II dla biskupstwa włocławskiego. PUB nr 367. Albierz nadał Zakonowi dziesięcinę, głównie w ziemi gniewskiej.

¹⁷¹ PUB nr 376–380. Dwa pierwsze dyplomy dotyczą kwestii budowania przez Krzyżaków nowych kościołów w ziemi gniewskiej. Dwa kolejne natomiast traktują o załagodzeniu sporu biskupa z Zakonem o wybudowanie młyna nad Wierzycą.

¹⁷² KDWP t. 1 nr 551; SUB t. 5 nr 171, 172. Bp Wisław był obecny na synodzie w Łęczycy. Biskupi m. in. powiadomili papieża o karach kościelnych zastosowanych przez bpa Tomasza II wobec księcia Henryka IV z prośbą o ich zatwierdzenie. Por. W. Karasiewicz, *Jakób II Świnka, arcybiskup gnieź-*

- 6 kwietnia – Kraków¹⁷³; 14 kwietnia – Kraków¹⁷⁴;
1 maja – Boryszów¹⁷⁵; 29 czerwca – Kraków¹⁷⁶.
- Rok 1286: 4 stycznia – Gdańsk¹⁷⁷; 4 września – Bielsko¹⁷⁸;
5 grudnia – Ślesin¹⁷⁹.
- Rok 1287: 26 października – Łęczycza¹⁸⁰.
- Rok 1288: 28 kwietnia – Włocławek¹⁸¹; 13 maja – Wyszogród¹⁸²;

nieński 1283–1314, Prace Komisji Teologicznej PTPN, t. 3 z. 3, Poznań 1948 s. 249–258.

¹⁷³ CDPol t. 2/1 nr 125. Leszek Czarny poświadcza biskupowi zamianę wsi z komesem Mścigniewem. Według Z. Mazura, *dz. cyt.*, s. 155–156, 168–169, dokument posiada dyktat odbiorcy i został ingrosowany przez pracownika kancelarii biskupiej.

¹⁷⁴ CDPol t. 2/1 nr 126. Książę krakowski, sandomierski i sieradzki Leszek polecił cześnikowi sieradzkiemu Pawłowi i skarbnikowi tamtejszemu Wojciechowi (Albertowi) wytyczyć granice kasztelanii wolskiej.

¹⁷⁵ CDPol t. 2/1 nr 126. Biskup przedłożył dokument wymienionym w poprzednim przypisie urzędnikom. Boryszów – wieś biskupia w kasztelanii wolskiej. Zob. S. Arnold, *dz. cyt.*, s. 142.

¹⁷⁶ SUB t. 5 nr 225 i 226. Arcybiskup i biskupi prowincji gnieźnieńskiej (m.in. Wisław), zwrócili się z prośbą do nowo wybranego papieża Honoriusza IV i kardynałów o zezwolenie na wezwanie ramienia świeckiego przeciw księciu Henrykowi IV lub o zastosowanie wobec niego innych środków kościelnych. W obu wypadkach tylko *datum*.

¹⁷⁷ PUB nr 401–403. Nadania Mszczuja II o charakterze ekonomicznym (zezwoleń na budowę młyna, potwierdzenie wolności i nadanie pewnych wsi wolnych od ciężarów) dla kościoła włocławskiego. Brak pewności co do tego, czy biskup był wówczas obecny w Gdańsku. Wśród świadków wspomnianych dyplomów odnajdujemy jednak archidiacona pomorskiego Jakuba, trzech innych kanoników kruszwickich i dwóch plebanów z terenu Kujaw, którzy mogli stanowić część dworu biskupiego.

¹⁷⁸ SUB t. 5 nr 284. Bp Wisław i bp poznański Jan polecieli archidiaconowi legnickiemu Henrykowi ogłosić uroczyste ekskomunikę rzuconą na księcia Henryka IV oraz interdykt na jego księstwo (zgodnie z zezwoleniem papieskim z 28 III 1286 r.). Miejsce wystawienia dyplomu identyfikuję z miejscowością w dzisiejszym województwie konińskim (kilkanaście kilometrów na południe od Strzelna).

¹⁷⁹ SUB t. 5 nr 299. Bp włocławski Wisław i poznański Jan zawiadamiają o ekskomunicie rzuconej przez papieża na księcia śląskiego Henryka.

¹⁸⁰ NKMaz nr 77. Synod prowincjonalny w Łęczycy. Metropolita wraz z biskupami włocławskim i poznańskim ogłosili protestację ordynariusza płockiego przeciw bpowi chełmińskiemu Wernerowi.

¹⁸¹ CDPol t. 2/2 nr 462. Nadanie przez biskupa późniejszego Koronowa („Smyesze”) klasztorowi w Byszewie oraz zamiana dziesięcin i posiadłości między Cystersami a biskupstwem.

¹⁸² PUB nr 431. Bp Wisław (obok metropolity) świadczy na układzie, dotyczącym zamiany dóbr między księciem Mszczujem II a klasztorom byszewskim. Miejscowość w dzisiejszym województwie konińskim (kilkanaście kilometrów na południe od Strzelna).

- 14 maja – Rzepka¹⁸³.
 Rok 1289: 6–7 grudnia – Toruń¹⁸⁴.
 Rok 1290: 14 października – Gniezno¹⁸⁵.
 Rok 1291: [1 września – Dobrzyń¹⁸⁶].
 Rok 1292: 28 stycznia – terytorium woborskie?¹⁸⁷; 27 kwietnia – Inowrocław¹⁸⁸; 11 września – Ostrowite¹⁸⁹; 29 września – Świecie¹⁹⁰.
 Rok 1293: 18 kwietnia – Papowo¹⁹¹; 19 kwietnia – Grzywna¹⁹²; 23 kwietnia – Ciechocin¹⁹³; 13 lipca – Gdańsk¹⁹⁴; [1 listopada – Parchanie¹⁹⁵].

¹⁸³ PUB nr 432. Nadanie dla katedry gnieźnieńskiej, na którym świadkuje biskup kujawski.

¹⁸⁴ NKMaz nr 82. Uгода między biskupami płockim i chełmińskim w sprawie jurysdykcji w ziemi chełmińskiej. Zob. także PrUB t. 1/2 nr 550, układ bpa Wiśława z mieszczanami toruńskimi w sprawie Złotorii.

¹⁸⁵ CDPol t. 2/1 nr 138. Zebrani na synodzie biskupi polscy (m. in. Wiśław) potwierdzają przywilej księcia śląskiego Henryka dla biskupstwa wrocławskiego.

¹⁸⁶ CDPol t. 2/1 nr 140. Dyplom księcia dobrzyńskiego Siemowita przyznający wolność wsi biskupstwa wrocławskiego Głebowo. Data dzienna i podane miejsce odnoszą się do *datum*, natomiast zaistnienie akcji prawnej zostało określone jedynie przez datę roczną. Nie ma zatem żadnych podstaw twierdzić, iż biskup był obecny w Dobrzyńcu 1 IX 1291.

¹⁸⁷ CDPol t. 2/1 nr 101. Widymat biskupi dla dziedziców z Gałkowa.

¹⁸⁸ UBBC nr 129. Wiśław przywiósł pieczęć do dokumentu układu polubownego księżnej Salomei i jej synów z Zakonem Krzyżackim. Zdaniem J. Powierskiego, *Dobra*, s. 183, bp Wiśław wystąpił wówczas zapewne jako mediator.

¹⁸⁹ PrUB t. 2/2 nr 607. Informacja o układzie biskupa z Zakonem; dotyczył on dóbr biskupich w ziemi chełmińskiej.

¹⁹⁰ CDPol t. 2/2 nr 466. W obecności księcia Mszczuja zawarto układ w sprawie zamiany posiadłości między cystersami z Byszewa a biskupem wrocławskim. Narracja dokumentu potwierdza osobisty udział bpa Wiśława w negocjacjach, chociaż testacja nie wykazuje nikogo z jego otoczenia.

¹⁹¹ PrUB t. 1/2 nr 606, 607. Biskup wrocławski zrzekł się, pod pewnymi warunkami, wszystkich posiadłości biskupich i posiadanych w jego imieniu przez Wojciecha ze Stwolna na obszarze golubsko-ostrowickiego kompleksu dóbr biskupich. Wielki mistrz natomiast potwierdził biskupstwu posiadanie Złotorii i związanych z tym wolności i przywilejów.

¹⁹² PrUB t. 1/2 nr 608. Krzyżacy wprowadzili bpa Wiśława w posiadanie wsi Grzywna w ziemi chełmińskiej.

¹⁹³ PrUB t. 1/2 nr 609. Bp Wiśław poświadczył przejęcie Elgiszewa i określił granice tej wsi.

¹⁹⁴ CDPol t. 2/1 nr 148. Książę Mszczuj II zezwolił bpowi Wiśławowi na budowę dwóch młynów w dwóch wsiach. W daciej tylko *datum*.

¹⁹⁵ DKM nr 56 s. 230. Wobec licznie zgromadzonych kanoników kujawskich Wojciech ze Stwolna wystawił akt zrzeczenia się Elgiszewa, które zostało przy-

- Rok 1294: 6 lutego – Świecie¹⁹⁶.
 Rok 1295: 6 kwietnia – Świecie¹⁹⁷; 1 maja – Włocławek¹⁹⁸.
 Rok 1298: 18 kwietnia – Włocławek?¹⁹⁹.
 Rok 1300: b. d. (jesień) – Gniezno²⁰⁰.

GERWARD z Ostrowa

- Rok 1301: 30 maja – Subkowy²⁰¹; 18 lipca – Inowrocław²⁰²; 16–17 sierpnia – Włocławek²⁰³.
 Rok 1302: 19 marca – Wrocław²⁰⁴; 19 maja – Wrocław²⁰⁵.

sądzone wcześniej przez dziekana wrocławskiego Dobięgniewa plebanowi ciechocińskiemu. Dokument nie wspomina ani słowem o ordynariuszu.

¹⁹⁶ PUB nr 506. Mszczuj II potwierdza, iż Andrzej Klyeryk z Nowego sprzedał biskupowi wieś „Zaparti”, która zostaje obdarzona przez księcia takimi samymi wolnościami, jakie posiadają inne wsie biskupstwa. Obecność biskupa nie jest pewna.

¹⁹⁷ PUB nr 522. Przemysł II, jako książę Wielkopolski i Pomorza rozstrzygnął spór o wieś Subkowy na korzyść biskupa wrocławskiego. Pobyt biskupa w Świeciu nie jest pewny, choć narracja dokumentu zdaje się to sugerować. Istnieje bowiem możliwość, iż ordynariusz załatwił tę sprawę za pośrednictwem archidiacona pomorskiego Stefana, którego imię widnieje na liście świadków.

¹⁹⁸ PUB nr 523. Wiśław uposażył ufundowany i wyświęcony przez siebie kościół pw. św. Bartłomieja w Komorsku Wielkim. To ostatnie miało miejsce zapewne w czasie kwietniowej podróży po Pomorzu.

¹⁹⁹ PUB nr 556. Układ majątkowy z klasztorem w Łeknie (zob. też PUB nr 557). Na obu dokumentach brak podanego miejsca wystawienia lub zajścia czynności prawnej. W obu przypadkach świadkują kanonicy kujawscy i kapłani kurii biskupiej. Po ewentualnym spędzeniu świąt wielkanocnych (6 IV) w Kruszwicy orszak biskupi równie dobrze mógł udać się do Włocławka, jak i do Łekna.

²⁰⁰ Według *Annales*, lib. 9 s. 13, Wiśław asystował Jakubowi Świnie przy koronacji Wacława II. Zdaniem J. Bieniaka, koronacja ta miała miejsce w listopadzie. J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy i ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, R. 74:1969 z. 2 s. 134.

²⁰¹ PUB nr 594 a. Bp Gerward sprzedał tamtejsze sołectwo spółce zasadźców, których zadaniem była lokacja dwóch osad: Subkowy i Swarozyn na prawie chełmińskim.

²⁰² CDPol 2/1 nr 173 i 174. Książę inowrocławski Przemysł wraz z bratem Kazimierzem i matką Salomeą potwierdził bpowi Gerwardowi darowizny trzech wsi (uczynione przez komesa Chwała i prepozyta kolegiaty płockiej Mikołaja).

²⁰³ PUB nr 596–601. Dokumenty dotyczą zamiany dziesięcin między biskupstwem a klasztorami cysterskimi z terenu archidiaconatu pomorskiego.

²⁰⁴ *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301–1315*, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 16, hrsg. C. Grühagen, Breslau 1892 nr 2704. Gerward był obecny na konsekracji bpa wrocławskiego Henryka z Wierzbna.

²⁰⁵ Tamże, nr 2710. Bp Gerward udzielił indulgencji kaplicy w Mokronosie pod Wrocławiem, należącej do krzyżowców z czerwoną gwiazdą.

- Rok 1303: [3 lutego – (Gdańsk)²⁰⁶]; 22 kwietnia – Raciążek²⁰⁷;
8 września – Praga²⁰⁸; 21 września – Subkowy²⁰⁹.
Rok 1304: [3 kwietnia – (Elbląg)²¹⁰].
Rok 1306: 25 stycznia – Toruń²¹¹; 17 grudnia – Gdańsk²¹².
Rok 1307: 4 lutego – Kraków²¹³.
Rok 1308: 21 kwietnia – Strzelno²¹⁴; [między 10 a 15 czerwca –
Kraków²¹⁵].

²⁰⁶ PUB nr 615. Sottys i rada miejska Gdańska potwierdzili dwóm tamtejszym mieszczanom umowę o zwolnienie z płacenia dziesięciny z lasów położonych na terytorium wsi Dzierżążno. Pobyt biskupa w tym czasie na Pomorzu nie wynika jednoznacznie z tego dokumentu.

²⁰⁷ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Koronowo Kl. A. 33. W obecności bpa Gerwarda doszło do porozumienia między klasztorem byszewskim a dziedzicami z Izbicy.

²⁰⁸ K. Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 1, 1237–1517, Kraków 1937 s. 377. Dyplom indulgencyjny abpa Jakuba oraz biskupów wrocławskiego, lubuskiego i bełgradzkiego dla klasztoru franciszkańskiego w Brnie.

²⁰⁹ J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, aneks 2 s. 157. Bp Gerward powierzył sottysowi Janowi przeniesienie dwóch wsi (Maćkowy i Une-mino) na prawo niemieckie.

²¹⁰ PUB nr 627. Rada miejska Elbląga poświadczają, że mieszcza Katarzyna wraz z trojgiem dzieci, za pewną sumę pieniędzy zrezygnowali z posiadłości swojej dziedzicznej Swarozyn na rzecz bpa Gerwarda. Brak pewnych danych o osobistym pobycie biskupa w Elblągu.

²¹¹ KDWP t. 2 nr 897–898. Bp Gerward pośredniczył przy zawieraniu rozejmu między czeskim starostą Wielkopolski i Kujaw, zwolennikami Łokietka i księstwem inowrocławskim. Por. też CDPol t. 1 nr 101, na którym brak wśród świadków ordynariusza kujawskiego.

²¹² PUB nr 650. Wyrok w sprawie wytoczonej przez bpa Gerwarda Piotrowi z Nowego, którym ten ostatni został zobowiązany do zapłacenia ordynariuszowi 2 tysięcy grzywien tytułem odszkodowania za szkody wyrządzone w dobrach biskupich.

²¹³ CDPol t. 2/1 nr 196. Władysław Łokietek oddał w zastaw bpowi Gerwardowi wieś Przypust razem z cłem za 60 i pół grzywiny monety toruńskiej. Jest całkiem prawdopodobne, iż ordynariusz kujawski towarzyszył Łokietkowi w drodze powrotnej z Pomorza do Krakowa. Pewności jednak, jak w wielu innych przypadkach, brak.

²¹⁴ Tamże, nr 200. Mikołaj, prepozyt strzeleński, pożyczył od bpa Gerwarda 51 grzywien monety toruńskiej, pozostawiając temu ostatniemu w zastawie wieś Wonorze. Brak pewności, czy biskup był wówczas w Strzelnie. Wśród świadków spotykamy jedynie archidiacona wrocławskiego Michała i kanonika kruszwickiego Waltera. Być może to oni reprezentowali biskupa w Strzelnie.

²¹⁵ Tamże, nr 202. Władysław Łokietek przedłużył bpowi Gerwardowi zastaw odnośnie do wsi Przypust, a za dalszych 40 grzywien zastawił u tegoż biskupa wieś Płowce i część Polanowic. Najprawdopodobniej dokument ten został przyjęty przez wymienionych w testacji kanoników wrocławskich, z bratem Gerwarda Stanisławem na czele. O nieobecności Gerwarda w tym czasie w Krakowie zdaje się świadczyć dyplom Łokietka dla krzyżowców z czerwoną gwiaz-

- Rok 1309: między 23 a 28 kwietnia – Grabie na Kujawach²¹⁶;
2 maja – Radziejów (?)²¹⁷.
Rok 1310: marzec/kwiecień – Bratysława²¹⁸; [19 czerwca –
Bratysława²¹⁹]; 30 listopada – Chełmno²²⁰.
Rok 1311: 2 stycznia – Brześć Kujawski²²¹; 22 listopada –
Inowrocław²²².
Rok 1312: 30 lipca – Strzelno? ²²³; 10 listopada – Brześć Kujawski? ²²⁴
Rok 1313: 14 stycznia – Raciążek²²⁵; 28 lutego – Jeżewo²²⁶;

dą z Brześcia, wystawiony 10 czerwca. Źródło to ani słowem nie wspomina o ordynariuszu, na którego terenie znajdował się obdarowany szpital (*Wiadomości do dziejów Polski*, s. 37–38). Por. dodatkowo KDWP t. 2 nr 919.

²¹⁶ J. Judziński, *Układy polsko-krzyżackie z 1309 roku w sprawie zwrotu Pomorza Gdańskiego*, KM-W 1994 nr 2–3 s. 148–149.

²¹⁷ KDWP t. 2 nr 922. Publikacja postanowień synodu gnieźnieńskiego na Kujawach zdaje się dowodzić, iż metropolita spotkał się w Radziejowie z nieobecnym, ze względu na uczestnictwo w rokowaniach polsko-krzyżackich, biskupem wrocławskim.

²¹⁸ *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3, ed. J. Ptaśnik, Cracoviae 1914 nr 130. Bp Gerward stawiał się przed sądem legata papieskiego Gentilisa, gdzie miał złożyć zeznania w sprawie Jana Muskaty. Ordynariusz wrocławski przybył tam także zapewne z misją dotyczącą osoby księcia Władysława a także, aby usprawiedliwić swoją nieobecność na synodzie legackim w listopadzie 1309 r., za co według Długosza, został suspendowany. J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 109.

²¹⁹ KMłp t. 1 nr 146. Gerward uzyskał nominację od legata Gentilisa na sędziego polubownego w sporze Łokietka z Muskatą. Nie wiadomo jednak, gdzie w tym momencie biskup wrocławski przebywał (Bratysława, Kraków...?).

²²⁰ T. Jasiński, *Początki klasztoru dominikańskiego w Toruniu*, ZH t. 54: 1989 z. 4 s. 38. Gerward przebywał w Chełmnie w towarzystwie abpa Jakuba i jego sufragana Dominika, gdzie wspólnie z miejscowym ordynariuszem wystawili dokument indulgencyjny dla dominikanów toruńskich.

²²¹ CDPol t. 2/2 nr 472. Ordynariusz wrocławski wyklął książąt kujawskich Ziemomysłowiców, a ich ziemie obłożył interdyktem.

²²² *Tamże*. W kościele franciszkańskim w Inowrocławiu bp Gerward pogodził się z Ziemomysłowicami, przebacząc przy okazji ich stronnikom politycznym.

²²³ CDPol t. 2/1 nr 209. Prepozyt strzeleński Jan za 30 grzywien zastawił bpowi Gerwardowi wieś Złotowo. Wśród świadków było 4. prałatów kujawskich, którzy mogą stanowić w tym wypadku reprezentację dworu biskupiego. Można więc ostrożnie przyjąć obecność ordynariusza w Strzelnie.

²²⁴ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Kopiarz 3/1 k. 315. Prepozyt strzeleński Jan pokwitował odbiór 30 grzywien pod zastaw wsi Złotowo. Dokument nie daje podstaw do rozstrzygnięcia, czy doszło wówczas do osobistego spotkania Jana z bpem Gerwardem.

²²⁵ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Koronowo Kl. A 58–59. Gerward nadał klasztorowi byszewskiemu dziesięciny z trzech wsi.

²²⁶ CDPol t. 2/1 nr 210. Gerward zdjął ekskomunikę ze zmarłego komesa

- 20 sierpnia – Inowrocław²²⁷; 10 listopada – Brześć Kujawski²²⁸.
 Rok 1314: 21 stycznia – Raciążek²²⁹; 6 lipca – Wiślica²³⁰.
 Rok 1315: 13 maja – Raciążek²³¹; 26 maja – Raciążek²³²; [13 lipca – Strzelno²³³]; 14 października – Raciążek²³⁴.
 Rok 1317: 8 września – Raciążek²³⁵; 2 listopada – Raciążek²³⁶.
 Rok 1318: 13 stycznia – Inowrocław²³⁷; 25 lutego – Mogilno²³⁸.

Stanisława z Brzezia i jego żyjącej (co najmniej drugiej) żony, w zamian za restytucję wsi Roskidalino.

²²⁷ CDPol t. 2/1 nr 211. Książęta kujawscy Leszek i Przemysław poświadczili, iż dziedzic Łągiewnik Filip zastawił u bpa Gerwarda za 14 grzywien jakieś pola w swojej wsi. Biskup mógł być w Inowrocławiu wcześniej (datacja odnosi się do czasu spisania dokumentu).

²²⁸ *Wiadomości do dziejów Polski*, s. 38–39. Gerward świadczy na nadaniu Łokietka dla krzyżowców z czerwoną gwiazdą z Brześcia.

²²⁹ KDWP t. 2 nr 966. Opat mogileński Mikołaj sprzedał Gerwardowi wieś Opatowo.

²³⁰ CDPol t. 2/1 nr 213. Władysław Łokietek potwierdził bpowi Gerwardowi nabycie przez niego wsi Kruszyn.

²³¹ AP Bydgoszcz, Strzelno Kl A 18. Bp Gerward zrezygnował na rzecz klasztoru strzeleńskiego z dziesięciny w dwóch wsiach i za dopłatą otrzymał 4 wsi klasztorne.

²³² KDWP t. 2 nr 975. Gerward dokonał zamiany dziesięciny z klasztorem mogileńskim.

²³³ CDPol t. 2/1 nr 218. Prepozyt strzeleński Jan oświadczył, iż otrzymał od biskupa wrocławskiego zapłatę w wysokości 160 grzywien, tytułem zamiany i sprzedaży wsi. Wątpliwe, aby biskup odwiedził wówczas Strzelno. Tym bardziej, że wiemy iż wcześniejsze (10. V) negocjacje w tej sprawie prowadził prokurator biskupi Herman. *Tamże*, nr 217.

²³⁴ Archiwum Diecezjalne we Wrocławiu, Kopiarz 2/3 k. 86 v. Wojewoda kujawski Jan Bezdziadowic otrzymał od bpa Gerwarda 46 grzywien, przeznaczonych dla prepozyta strzeleńskiego, tytułem zapłaty za dwie wsie i w związku z innymi zobowiązaniami finansowymi.

²³⁵ *Kontrakty lokacyjne wsi dobrzyńskich z XIV w.*, wyd. Z. Guldona, R. Kabacińskiego, w: *Dokumenty do dziejów Kujaw i ziemi dobrzyńskiej XIV–XIX w. Źródła do dziejów Bydgoszczy* nr 8, Warszawa–Poznań 1974 dokument nr 1 s. 31. Bp Gerward zlecił braciom Bonifacemu i Konradowi lokację wsi Miliszewy na prawie magdeburskim. Dokument autentyczny, posiada jednak dopisaną później listę świadków. *Tamże*, s. 93, przyp. 51.

²³⁶ Z. Guldona, *Lokacje miast kujawskich i dobrzyńskich w XIII–XIV w.*, „Ziemia Kujawska”, t. 2:1968 nr 1 s. 35. Bp Gerward zlecił lokację miasta Raciążka. CDPol t. 2/1 nr 223. Tenże biskup nadał sołtysowi z Raciążka Olbrachtowi wieś Ośno w celu lokacji na prawie magdeburskim.

²³⁷ CDPol t. 2/1 nr 225. Ks. inowrocławski Leszek, na prośby obu stron, zatwierdził sprzedaż bpowi Gerwardowi wsi Korabniki. Zapewne wówczas książę zezwolił biskupowi na wzniesienie murowanego zamku w Sławsku. *Tamże*, nr 224.

²³⁸ KDWP t. 2 nr 997. Prepozyt trzemeszński sprzedał bpowi Gerwardowi

- 3 kwietnia – Złotoria²³⁹; 9 kwietnia – Raciążek²⁴⁰;
 23 czerwca – Sulejów²⁴¹; przed 24 grudnia – Awinion²⁴².
 Rok 1319: do co najmniej 11 września – Awinion²⁴³.
 Rok 1320: [20 stycznia – Kraków²⁴⁴]; 26 marca – Kujawy brzeskie?²⁴⁵; 2 kwietnia – Ujma²⁴⁶; 6 kwietnia – Strzel-

wieś Włostowo nad Gopłem wraz z dziesięciną stamtąd oraz z Likmanowa za 40 grzywien denarów toruńskich.

²³⁹ *Kontrakty lokacyjne*, nr 2 s. 33. Bp Gerward polecił Markuszowi osadzenie na prawie magdeburskim wsi Małszyce. W tym wypadku obecność wśród świadków przedstawicieli dworu biskupiego wskazuje wyraźnie na to, iż biskup osobiście przebywał wówczas w Złotorii.

²⁴⁰ Archiwum Diecezjalne we Wrocławiu, Formularz konsystorza wrocławskiego z XVI w., k. 253 v–254. Bp Gerward poleca Piotrowi młynarzowi mątewskiemu lokować na prawie magdeburskim wieś Krusza Duchowna.

²⁴¹ CDPol t. 2/1 nr 228. Władysław Łokietek zatwierdza kolejne, trzecie już, kupno przez Gerwarda wsi Roskidalino. Pobyt biskupa w Sulejowie pozostawał w związku z wiecem, na którym zapadły decyzje odnośnie do jego wyjazdu na czele poselstwa do Awinionu. Por. W. Abraham, *Stanowisko Kurii papieskiej wobec koronacji Łokietka*, w: *Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku czci 500 rocznicy fundacji Jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900 s. 15; E. Maschke, *Der Peterspfennig in Polen und dem Deutschen Osten*, Leipzig 1933 s. 120–123; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951 s. 188; J. Bierniak, *Wiec ogólnopolski w Żarnowie 3–7 czerwca 1319 r., a geneza koronacji Władysława Łokietka*, „Przegląd Historyczny” t. 64:1973 z. 3 s. 479.

²⁴² Uzasadnienie zaproponowanej daty i omówienie pobytu bpa Gerwarda w Awinionie, J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 128 nn.

²⁴³ *Tamże*, s. 129.

²⁴⁴ Odbyla się tu wówczas koronacja Władysława Łokietka. Ze źródeł niemal jednoznacznie wynika, iż biskup kujawski nie brał udziału w tej uroczystości. *Annales*, lib. 9 s. 108 zawierają wiadomość, iż metropolie asystowali biskupi krakowski Jan i poznański Domarat. *Rocznik kujawski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH t. 3 s. 209 wspomina ogólnie o sufraganach metropolity (*eius suffraganeos*), a jedynie *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH t. 2 s. 859 nadmienia o koronacji dokonanej przez sufragana oraz *alios plures episcopos*. E. Długopolski, *dz. cyt.*, s. 98 oraz Z. Dalecki, *Władza. Przejście. Ceremonia. Miejsce i uroczystość inauguracji władcy w Polsce średnio-wiecznej*, Warszawa 1996 s. 169 przyjęli ogólnie udział biskupów polskich.

²⁴⁵ J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 125. Pierwszy termin sprawy bpa Gerwarda przeciw joannitom z pomorskiego Lubiszewa. Wiemy, iż obie strony były reprezentowane przez pełnomocników. Można się jednak domyślać, iż biskup przebywał, jeśli nie w samym Brześciu, to w jego pobliżu (w Raciążku?).

²⁴⁶ Wieś na Kujawach w pobliżu Radziejowa, CDPol t. 2/1 nr 232. Abp Janisław, jako miejscowy starosta, zezwolił na sprzedaż przez klasztor strzeleński bpowi wrocławskiemu wsi Bytoń i Stróżewo. Po uzyskaniu tej zgody

no²⁴⁷; 19 kwietnia – Brześć Kujawski²⁴⁸; 28 kwietnia – Raciążek²⁴⁹; 26–29 maja – Kujawy brzeskie²⁵⁰; 30 maja – 2 czerwca – Brześć Kujawski²⁵¹; [27 sierpnia – Brześć Kujawski²⁵²]; 18 listopada – Brześć Kujawski²⁵³.

Rok 1321: [26 lutego – Brześć Kujawski²⁵⁴]; 8 marca – Raciążek²⁵⁵; 4 kwietnia – Raciążek²⁵⁶; 3 sierpnia – Racią-

obie strony udały się do Strzelna, gdzie tamtejszy prepozyt wystawił odpowiedni dyplom. Zob. przyp. nast.

²⁴⁷ CDPol t. 2/1 nr 233. Obecność na liście świadków licznych kanoników kujawskich z najbliższego otoczenia biskupa (w tym także 3. prałatów kapituły katedralnej włocławskiej) zdaje się wskazywać, iż Gerward zjechał do Strzelna razem ze swoim orszakiem.

²⁴⁸ *Lites ac Res Gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, ed. H. Chłopocka, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970 (dalej cyt. *Lites* (1320)), s. 18–21; H. Chłopocka, *Procesy Polski z Zakonem Krzyżackim w XIV wieku. Studium źródłoznawcze*, Poznań 1967 s. 75. Gerward uczestniczył w naradzie, której celem było podjęcie decyzji odnośnie do dalszego toku procesu polsko-krzyżackiego.

²⁴⁹ CDPol t. 2/1 nr 234. Prepozyt strzeleński wystawił pokwitowanie odbioru od Gerwarda pieniędzy za sprzedane wsie Stróżewo i Bytoń. Czas, miejsce i lista świadków wskazują na odbycie wówczas kapituły generalnej.

²⁵⁰ J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa*, s. 125. Kontynuacja procesu przeciw joannitom. 29 maja w Brześciu ogłoszono wyrok w związku ze skargą Gerwarda o splądrowanie dóbr biskupich na Pomorzu. CDPol t. 2/1 nr 235. Co do miejsca ewentualnego pobytu biskupa zob. przyp. 245.

²⁵¹ *Lites* (1320), s. 21–26. Gerward został zaprzysiężony i przesłuchany jako pierwszy świadek na procesie polsko-krzyżackim.

²⁵² CDPol t. 2/1 nr 236. Abp Janisław, jako starosta kujawski, przysądził bpowi Gerwardowi, zastawioną u ordynariusza kujawskiego wieś Koszczały, w związku z niespłaceniem długu przez kasztelana kowalskiego Przybysława Trojanowica. Dokument ten nie rozstrzyga, czy Gerward był wówczas w Brześciu.

²⁵³ CDPol t. 2/1 nr 236 b. Bp poznański Domarat sprzedał katedrze włocławskiej wieś Poryszyce. W tym wypadku obecność na liście świadków prałatów włocławskich oraz sam przyjazd na Kujawy ordynariusza poznańskiego zdaje się przemawiać za tym, iż Gerward osobiście spotkał się z Domaratem.

²⁵⁴ CDPol t. 2/1 nr 237. Komisarze Stolicy Apostolskiej w osobach metropolity, biskupa poznańskiego oraz dziekana gnieźnieńskiego wezwali joannitów lubiszewskich na rozprawę sądową na 2 kwietnia do Brześcia.

²⁵⁵ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rps 5209/II k. 62 v–63. Bp Gerward zleca sołtysowi Witowi lokację wsi Przybysław.

²⁵⁶ CDPol t. 2/1 nr 238. W sprawie autentyczności i miejsca wystawienia tego dyplomu, zob. J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 88 n. Dodać tu można jeszcze uwagę o zgodności z terminem sprawy przeciw joannitom, która została wyznaczona na 2 kwietnia.

żek²⁵⁷; 3 września – Rawa Mazowiecka²⁵⁸.
Rok 1323: po 5 XI 1322 – 1 listopada – Awinion²⁵⁹.

JACEK MACIEJEWSKI

„Per Totam Terram Equitando...”: A Study of the Itineraries of the Bishops of Włocławek in the Middle Ages.

Part I: From the Beginnings until early 14th Century

Summary

The Włocławek bishops were on the move much of the time in the period under study. Unfortunately, the paucity of the sources prevents us from finding out more about the regularity, frequency or length of their travels. It is doubtful, however, that the visitations and travels were made in accordance with a fixed timetable. The pattern that can be discerned in some of them merely reflects general chapter meetings (the convocations were usually held at the time of great religious festivals) and the dates of Easter. The travels of the Włocławek bishops were connected with their duties, i.e. administering the diocese both *in spiritualibus* as *in temporalibus*, though economic necessity must also have played its part. Another important factor that should be taken into account was the active involvement of the Włocławek churchmen in politics. Had it not been for the latter, they need not have spent so much time travelling (especially outside their own diocese). At any rate, judged by the astounding amount of their travels, each of the Włocławek bishops in the years 1220–1323 (and their successors probably just as well) could be dubbed *episcopus ambulans*. The Appendix presents the sources upon which this study is based and does not attempt to reconstruct the bishops' itineraries. There is simply not enough data to undertake such an reconstruction.

Translated by A. Branny

²⁵⁷ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Kopiarz 1/4 k. 167 v–168. Bp Gerward wyznaczył swego pełnomocnika w osobie scholastyka włocławskiego Wojciecha, by 6 sierpnia reprezentował go w Poznaniu, w czasie odczytywania ostatecznego wyroku przeciw joannitom z Lubiszewa.

²⁵⁸ CDPol t. 2/1 nr 240. Sędziowie polubowni wytyczyli granice między diecezjami płocką i włocławską.

²⁵⁹ J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda*, s. 133–134. Drugi pobyt ordynariusza kujawskiego w kurii papieskiej miał pewnie na celu głównie zabiegi dyplomatyczne w obronie wyroku inowrocławskiego.